

Magyar nyelvészet, 1985

Általános Nyelvészeti Tanulmányok XVI.

Szerkesztette: Telegdi Zsigmond és Bakos Ferenc. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 340 l.

Az MTA Nyelvtudományi Intézetében készülő, 1963-ban indított általános nyelvészeti sorozat XVI. darabja jelentéstani tanulmányokat gyűjt egybe. A sorozat hagyományainak megfelelően tematikus kötet: A szemantika kérdései alcímet viseli. Tíz tanulmányt és számos – a 70-es években született hazai és külföldi szemantikai művet bemutató – recenziót tartalmaz.

A tanulmányok megírására kizárólag a Nyelvtudományi Intézet munkatársai kaptak felkérést. Így a kötet nem reprezentálja a magyar szemantikai kutatások egészét, viszont számot ad a Nyelvtudományi Intézetben folyó jelentéstani kutatások elméleti és módszertani sokszínűségéről.

A kötetben hat magyar nyelvvel foglalkozó tanulmány van. *Bakos Ferenc* kontrasztív szemantikai-tipológiai elemzés keretében a megnevezés (nomináció) kérdéseivel foglalkozik. Egy fejezet a magyar fő-előtagos összetett főnevek újlatin, germán és szláv megfelelőinek szemantikai-tipológiai vizsgálatából című szókészlettani dolgozatában. Arra a kérdésre keres választ, hogy a megnevezéseket milyen mértékben befolyásolják a kognitív-visszatükröző folyamatok, illetőleg az egyes nyelvek specifikus sajátosságai-ból következő hangos-formális összetevők. *Bánréti Zoltán* A páros *akár*-t tartalmazó mondatok szemantikájáról és szintaxisáról című tanulmányában e három tagmondatból álló összetett mondatok lehetséges szemantikai interpretációit kutatja. Az értelmezéseket két jelentéstípusba sorolja, s e típusokat kapcsolatba hozza a beszélő szemléletével. Megállapítja, hogy e mondatokban a kettős kötőszó egy implicit modalitást tartalmazó viszony.

A *-hat/-het* képző ún. episztémikus jelentését vizsgálja *Kiefer Ferenc* logikai-szemantikai dolgozatában. Tanulmányának legfontosabb mondandója a szubjektív és objektív episztémikus lehetőség elkülönítése. Az episztémikus *-hat/-het*-nek vagy valóságábrázoló funkciója van, vagy pedig modális értékű: a beszélő és az adott valóság-összefüggés közötti szubjektív viszonyt fejezi ki.

É. Kiss Katalin Az anaforikus névmások értelmezéséről című mondatsemantikai tanulmányában a magyar névmások, illetőleg különböző főnévi csoportok koreferencia és diszreferencia viszonyait vizsgálja a generatív grammatika keretében kidolgozott ún. „megkötés-elmélet” segítségével. Az univerzalitás igényével fellépő, de elsősorban az amerikai angolra kidolgozott elméletet szembeesíteni egy nem indoeurópai nyelvvel, a magyarral. A magyar nyelvi anyag vizsgálata azt mutatja, hogy N. Chomsky megkötés-elvei bizonyos esetekben módosításra, máskor kiegészítésre szorulnak.

Molnár Iona Egzisztencia-viszonyok a *hogy* kötőszós összetett mondatban című írásában a *hogy* kötőszóval szerkesztett alárendelő összetett mondatok újszerű szín-

taktikai-szemantikai rendszerezését végzi el. Elsősorban a nyelvi közeg közvetítette kognitív tartalmakat figyelembe véve, e mondatokon belül egy belső és külső viszonytípust különböztet meg. Így a vizsgált jelenség eddig kevésbé ismert vonásait sikerült megközelítenie.

A magyar mondatok aktuális tagolásának kérdésköréhez tartozó problémával foglalkozik *Szabolcsi Anna*: Pusztá főnév a fókuszban, avagy az elsőrendű predikátumkalkulus csapdája című tanulmánya. A szerző, aki vizsgálódásához a modális logikán alapuló Montague grammatikát használja elméleti keretül, azon paradoxonok feloldására törekszik, amely a „puszta főnév” fókuszhelyzetbe kerülésével kapcsolatosak.

Horváth Katalin

Antal László: A hatodik mondatrész.

Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985. 139 l. (Gyorsuló idő)

Antal László e könyvében főként a mondatrészek problémájával foglalkozik. Arra keres választ, hogy min alapul a mondatrészek felosztása, mi indokolja a felosztást, s hogy mennyiben releváns éppen öt mondatrész elkülönítése. A hagyományos nyelvészeti definíciót szemügyre véve megállapítja, hogy az nem tesz eleget a tudományos kritériumoknak. Nem helytálló tehát az a meghatározás, amelynek alapján az öt mondatrésze való felosztás létrejött. Úgy véli, hogy a definícióban keverednek bizonyos típusú fogalmak, amelyeknek a nyelvhez, a nyelv rendszeréhez semmi közük nincsen. Szerinte egy nyelvi kategória nyelvészeti definíciója „csak nyelvészeti terminusokat alkalmazhat, csak nyelvi elemekre és nyelvi elemek közötti viszonyokra terjedhet ki”. Antal nézőpontja, miként ezt ő is kijelenti, strukturalista.

Új meghatározását javasolja a mondatrészeknek, mivel szerinte a mondatrész viszonyfogalom, „nem azonosítható pusztán a megvalósító szófaj alapján, hanem ennek és még legalább egy másik mondatrésznek a viszonya alapján”. Tehát a mondatrész fogalmát mint elemek viszonyát definiálja. (Például az alany meghatározása: egy nominális elem és egy verbális elem mondatértékű kapcsolatának nominális része.)

Azt javasolja, hogy az ötelemes mondatrészrendszerbe még egy hatodikat is fel kell venni. A „jelzői értékű hátravetett határozókat” vizsgálja. Megállapítja, hogy ezek nem jelzők, tehát nem is lehet jelzői értékük, és nem is határozók. Ezért javasolja, hogy ezeket a mondatrészeket válasszuk külön, és nevezzük kiegészítőknak. Ezzel a mondatrészrendszer szimmetriája is helyreáll. Az állítmány bővítményei a nominális tárgy, az adverbális határozó; az alany bővítményei pedig a nominális jelző és az adverbális kiegészítő.

Felépít tehát egy új módon definiált mondatrészrendszert, amely hat elemből áll, s ennek fényében vizsgálja meg a tárgyat és a határozót is. Részletesen tárgyalja azokat a problémákat, amelyek e két mondatrésszel kapcsolatban felvethetők.

Majd áttér a szintaktikai viszonyok tárgyalására. A mondaton belül szintaktikai viszonyok különböző fokozatait igyekszik elkülöníteni, annak alapján, hogy bizonyos elemek a mondatban egyidőben több szintaktikai viszony részesei. Persze

ezek a viszonyok soha nem egyenrangúak. Lehet egy elem egyszerre alanya az állítmálynak, jelzettje a jelzőnek stb. Így tehát „szimultán szintaktikai viszonyokat” állapít meg a mondaton belül. Elképzelését összeveti a generatív grammatika általános elképzeléseivel is.

Varga Anna

Balázs János: A szöveg.

Gondolat Kiadó, Budapest, 1985. 371 l.

Balázs János könyve, mint azt a borítón is olvashatjuk, „az első hazai összefoglalása a szövegtani vizsgálatoknak”. Hozzátehetném, hogy mindmáig az első és egyetlen, de nem akármilyen. Széles körű olvasóközönségnek készült, olvasmányos és tudományos munka, s ez már magában is hallatlanul nagy feladat és teljesítmény. Másik érdeme, hogy magyar szövegtan, nem csupán az angol, amerikai, holland, francia, német stb. másolása. Nemhogy nem akad el a külföldi, óriási szakirodalom magyar példára való alkalmazásában (l. a bibliográfiát és a jegyzeteket), vagy megkerülné ennek buktatóit, mint ilyen esetekben előfordult már a magyar nyelvészeti szakirodalomban. Ellenkezőleg. A tihanyi apátság alapítólevelétől kezdve Nagy László költészetéig felöleli példáiban a teljes magyar irodalmat.

A könyv két fő részre osztható. Az első a szöveg meghatározásával, tényezőivel, alkotásával és megértésével, valamint címével és szintjeivel foglalkozik, a második pedig a szuperstrukturákkal. Munkahipotézisként Balázs János a szöveget úgy határozza meg, hogy „az a legnagyobb funkcionális egység, amely a nyelvi kommunikáció szerkezeti kerete”. A szövegben három szintet különböztet meg, szintaktikait, szemantikait és pragmatikait. A szuperstrukturák között fő típusai a vers, a szónoki beszéd, a levél és az elbeszélő szövegek. Szövegelemző eljárása egyszerre strukturális és procedurális. Ehhez felhasználja az utóbbi évtizedek grammatikai, szemiotikai, szemantikai, irodalomelméleti és irodalomtörténeti eredményeit. Fontos jellemzője még, hogy a rokon tudományokat és azok eredményeit is hasznosítja.

A könyv, melynek kéziratát 1982-ben zárta le és 1985-ben jelent meg, még sokáig nélkülözhetetlen alampunkája lesz a magyar szövegtannak.

Bencze Lóránt

Bereznai Zsuzsanna: Falucsúfolók az egri járásban.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1985. 48 l. (Magyar csoportnyelvi dolgozatok 23.)

A falucsúfolók éppen annyira elemei a nyelvjárási szókincsnek, mint a szókapcsolatok, frazeológiai egységek, köszönések, megszólítások stb. Különösen jellemzők a falucsúfolók az etnopszichológia szempontjából, s így több társtudománynak (néprajz, helytörténet) is nyújtanak adatokat az itt föltárt nyelvi tények.

A könyv rövid bevezetője foglalkozik a gyűjtés módszereivel, a kutatott területtel, az egyes településekre vonatkozó csúfolók számával.

A munka jelentősebb része a frazeológiai egységek indítékaik alapján való föl-sorolása. Az egyes cikkek sorszámmal vannak ellátva, s így az utalások könnyebben megtehetőek. Az idézőjelek közé foglalt csúfoló után magyarázat következik legtöbbször, s amennyiben ez adatközlőtől származik, akkor igen pontos fonetikai lejegyzéssel, szintén idézőjelek között. Külön utal a szerző a ritmusos csúfolóknál a ritmusok végére.

Összegzésül közli a falvakhoz tartozó és az egyes falvakban használatos csúfolókat, több nagyon szellemes és szemléletes, térképpel kombinált ábrán. Végül mennyiségileg és stilisztikailag elemzi adatait.

Hajdú Mihály

Anna Biermann: Possession und Zuschreibung im Ungarischen.
Günther Narr Verlag, Tübingen, 1985. 166 l.

A kötet a birtoklást kifejező magyar nyelvi szerkezetekkel foglalkozik. Az is kiderül azonban róluk, hogy más funkciójuk is lehet: a címben is olvasható *tulajdonítás* (Zuschreibung).

A birtoklást kifejező nyelvi alakulatok közé a szerző azokat a szerkezeteket sorolja, amelyek két dolog közti összetartozást jelölnek. Ezeket hagyományosan birtokos szerkezetnek (possessivische Konstruktionen) nevezzük, holott egyikük sem csupán birtoklást jelöl. Erre a többértékűsége néhány kutató már korábban fölhevítva a figyelmet (Benveniste, Seiler, Isacenko), s ezt vizsgálja a tanulmány is.

A tulajdonítás lényegét a szerző a következő német mondattal szemlélteti: *Peter hat (et) was zu essen*. Ebben az esetben nincs birtokviszony Péter és az ehető tárgy között, hanem a mondat a következőt jelzi: 'Péter olyan valaki, akit egy potenciális tényállás (képes valamit megenni) jellemez'.

A világ nyelveiben két alapvető, birtoklást kifejező konstrukciótípus van: a névszói szerkezetek (Nominalphrasen) és a mondat szerkezetek. Ugyanez a kettő található meg a magyarban is. Ezek altípusait vizsgálja a tanulmány: a birtoklást kifejező nominális alakzatokat (possessivische Nominalphrasen – PNP), ezek viszonyát az igéhez, a névutóhoz. Ezután a tulajdonító szerkezetek (Zuschreibungsstrukturen – ZK) strukturális vizsgálatát adja, kiegészítve a szerkezetek tartalmi, kommunikációs teljességteljesítményével. Külön fejezetet szentel a létigével kifejezett állításnak (Existenz-Assertion) (*Van mit egyen a gyerek*), az alany ZK-konstrukciós helyzetének, valamint a tulajdonítás és a modalitás viszonyának.

A jól tagolt, alapos munkát részletes irodalomjegyzék zárja.

Eöry Vilma

Boross József–Szűts László: A mai magyar argó kisszótára.

A Belügyminisztérium Sajtóosztályával együttműködve kiadta az Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat. Budapest, 1985. 56 l.

A csoportnyelvek között a leggyorsabban változó szókincset az argó mondhatja magáénak. Magyarországon mégsem jelent meg tolvajnyelvi szótár 1924 óta, s ez a mostani is hátoldalán a „Csak belső használatra” fölíratot viseli. Természetesen nagyobb könyvtárainkban a nyelvészek hozzáférhetnek, s föl is dolgozhatják adatait, összevethetik régebbi szótárainkkal a mai anyagot.

A könyv bevezetése sok segítséget ad ehhez. Első fejezete az argó helyét tárgyalja röviden, a második pedig a magyar argó kutatásának történetéről szól, felsorolja az eddig megjelent szótárakat. Foglalkozik a magyar és a nem magyar nyelvek argó szavainak szókinccsével, eredetükkel, etimológiai összetételükkel.

A könyv második része argó–köznyelvi szótár az argó szavak betűrendjében. Ebben gyakorlati helyesírással szerepelnek az argó szavak, mellettük általában egy, néha több köznyelvi jelentés minden használati vagy stílusminősítés nélkül. A Szómutató című következő rész a köznyelvi–argó szótárt tartalmazza, amely szerint egy-egy köznyelvi szónak általában több, néha nyolc-tíz argó megfelelője is van.

Hajdú Mihály

A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása. Az újgörög nevek magyar helyesírása.

Főszerkesztő: Hadrovics László. Szerkesztő: Zoltán András. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 239 l.

A kézikönyv szervesen kapcsolódik a magyar helyesírás szabályai új, tizenegyedik kiadásához. Egy kötetben jelent meg az európai nem latin betűs írású modern nyelvek neveinek magyar helyesírása. Az előszóban a főszerkesztő hangsúlyozza, hogy a nem latin betűs írású nyelvek neveinek befogadásakor kettős feladatot kell megoldani: a nevek írásképét és hangalakját egyszerre kell nyelvünk írott és beszélt változatába illeszteni. Az átírás tehát nemcsak helyesírási, hanem egyúttal kiejtési szempontból is szabályozza a nyelvünkbe állandóan és nagy számban bekerülő idegen nevek használatát. A kézikönyv nemcsak az egyes nyelvek átírási szabályait ismerteti, hanem az átírás elveit is tisztázza. Szabályoz névhasználati kérdéseket, tájékoztat névhasználati hagyományokról. Olyan nyelvek neveit ismerteti, amelyeket közeli országokban beszélnek, és ott olyan írással írnak, amely hazánkban sokkal ismertebb, mint bármely más nem latin betűs írásrendszer. A tárgyalat írásrendszerek alapfokú ismerete része az általános műveltségnek. A cirill betűs szláv nyelvek neveinek magyar helyesírása című rész – Zoltán András munkája – vázolja a cirill írású szláv nyelvek magyar átírásának történeti fejlődését Asbóth Oszkártól napjainkig. Egy-egy fejezet foglalkozik az orosz, ukrán, belorusz, bolgár és macedon szavak és nevek átírásával. Az egyes fejezetek elején nyelvenként ismerteti a könyv az átírási szabályokat. Felhívja a figyelmet a kivételek főbb csoportjaira is. Ezután átírási táblázat, majd példatár következik a

a megfelelő idegen nyelv ábécéjének sorrendjében. A szláv anyag végén mutató van, amelyben a szükséges név a magyar ábécé sorrendjében kereshető. A névmutatót függelék követi, amely a szerbhorvát cirill és latin betűs ábécék összevető táblázatát, a cirill betűs szláv ábécék nemzetközi átírását és a Kniezsa István által szabályozott nemzetközi szlavisztikai átírást tartalmazza. A példatárban elsősorban az ismert és gyakori nevek, a kivételes átírású nevek, valamint olyan nevek szerepelnek, melyek átírása valamilyen nehézséget rejt magába. Sajátos helyzetben van a szerbhorvát nyelv, amely két hivatalos és egyenrangú (cirill és latin) ábécével rendelkezik. A magyar helyesírás szempontjából 1978 óta a szerbhorvát nyelv latin betűs írásnak számít. Ezért közli segítségül a függelék a két ábécé összehasonlító táblázatát. Viszonylag nagyobb helyet kapott a könyvben az orosz nyelv neveinek átírása. Ezt csak részben indokolja az orosz nyelv kiemelkedő nemzetközi szerepe, inkább azért volt erre szükség, mert az említett szláv nyelvek közül az orosz helyesírása a legkevésbé fonetikus.

Az újjörög nevek magyar helyesírása című rész – Szabó Kálmán munkája –, amely a görög – ókori, bizánci és újjörög – szavak és nevek latinos átírásától a mai átírási rendszerig, az eredeti kiejtés szerinti átírásig vezetett. Részletezi, majd táblázatba foglalva közli az újjörög szavak és tulajdonnevek átírási szabályait. A fejezetet gazdag példatár zárja.

Molnár Ildikó

Dobóné Berencsi Margit: A személyiségformálás lehetőségei az anyanyelvi órákon. (Általános iskola, 5–8. osztály.) Tankönyvkiadó, Budapest, 1985. 227 l. (A tanítás problémái)

A kiadvány útmutató: hogyan kell a nyelvtani ismereteket a nyelvhasználat eszközeként alkalmazni. A szerző segíteni kíván a tanárnak abban, hogy a felső tagozatos magyar nyelvtan tanításában ne csak oktatási feladatot lásson, hanem kihasználja a személyiségformálás lehetőségeit is.

A könyv általában a leíró nyelvtan felosztását követi. Az egyes fejezetekben felsorolja a szerző a tantárgyi koncentráció lehetőségeit, és változatos modelleket kínál a személyiségformáláshoz.

Az 1. fejezet a nyelv és a beszéd viszonyát vizsgálja. A 2. fejezet (A hangok és a betűk) utal a hangok esztétikai szerepére, a köznyelvi és tájnyelvi ejtés különbségeire, és felhívja a figyelmet a beszédművelés fontosságára. A következő egység (A szavak világa) segít abban, hogy a tanár megértesse tanítványaival, mit jelent számukra a szavak birtoklása. Foglalkozik a fejezet a divatos szavakkal, szólásokkal is. A 4. és 5. rész (A szófajok, A mondat és a szöveg) a köszönés és a megszólítás útvesztőiben segít eligazodni. E fejezetekben olvashatunk a kommunikáció és a stílus kérdéseiről is. A 6. fejezet (Nyelvünk élete) segít elmélyíteni és gazdagabbá tenni a tanulók nyelvszemléletét nyelvrokonainkról. Az utolsó fejezet a helyesírás tanításához ad tanácsokat.

A könyvet bibliográfia egészíti ki.

Molnár Ildikó

Erdélyi Erzsébet: Nagykőrös utca neveinek története 1850 és 1982 között.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkuató Munkaközössége. Budapest, 1985. 67 l. (Magyar névtani dolgozatok 56.)

Alapos és részletes történeti bevezető után a magyar népszámlálás és utcanévadás múltjának rövid összefoglalása következik. Ezek után időszakonként és területi egységekként mutatja be a könyv Nagykőrös utca neveit. Valamennyi időszak nevének megadja jelentéstani rendszerét, strukturális arányát. A vizsgált időszakok: 1850 és 1880 között, a századfordulón, 1928–29 és mai névrendszer. A neveknek mindkét elemét alapos vizsgálatnak veti alá, kitér a névbokrok szerepére, a névadási gyakorlat változásaira.

A munka második nagy része a nevek betűrendben való felsorolása az egyes időszakokban való előfordulásaikkal együtt. Itt fontos adatokat kapunk a névváltozásokra, az írásváltozatokra stb.

A munka mintaszerű földdolgozása egy mezőváros belterületi közterületneveinek – mind történeti, mind leíró szempontból.

Hajdú Mihály

Fülöp László: A sárvári kovácmesterség szakszókincse.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1985. 170 l. (Magyar csoportnyelvi dolgozatok 25.)

A szociolingvisztika egyre több rétegét tárja föl a dialektusoknak, nyelvjárásoknak. Különösen sokat hallani manapság a falun élő, de nem mezőgazdasági munkát végző csoportok, rétegek nyelvéről, elsősorban szókincseről. Természetesen, a szakmai nyelvek oldaláról közelítve a kérdést, azt tapasztaljuk, hogy a szakszókincs földrajzi tagolódásának a vizsgálata is előtérbe került. Mindezeknek az irányzatoknak a képviselője a címben szereplő munka.

A könyv első része részletes tájékoztatót ad a kovács szakma múltjáról, helyi jelentőségéről, annak háttérbe szorulásáról, az adatgyűjtések leletmentő értékéről, azok módszereiről stb. Különösen fontos, hogy a szakmát végzők személyét, társadalmi helyzetét, egymásrataltságát is bemutatja, s ez szociográfiai értékű pontos megfigyeléseken alapuló leírás. A műhely és a munkamenet bemutatása a néprajzi szemlélet érvényesülését mutatja, de természetesen mindig kiemelésre kerülnek a használatos, sokszor csak az emlékezet szintjén élő műszavak, szakmai kifejezések.

Részletesen bemutatja a szerző a munkafolyamatokat, szerszámokat, anyagokat, kész termékeket stb. Az évszakonkénti munkakülönbségek, jellegzetességek leírása után szokásokkal, szólásokkal találkozunk még ebben az első részben.

A könyv második része a nyelvészeti szempontból is kiválóan szerelt tájnyelvi szakszótár. A szócikkek fölépítése mintaszerű. Címzőként végig nagybetűvel a szó köznyelvi alakja áll, amit idézőjelek között a nyelvjárási alak vagy alakok és azok toldalékos formái követnek. A főnevek esetében a többes számú nominatívuszi és egyes

szám 3. személyű birtokos személyraggal/jellel ellátott alakok, igéknél a múlt idejű és a felszólító módú egyes szám 3. személyű alakok szükség esetén teljes formában, változatlan fő esetében csak a végződések feltüntetésével szerepelnek. Amennyiben a nyelvjárás bizonyos esetekben variációkkal él, akkor valamennyi használt forma megtalálható a gyakoriság sorrendjében.

A szó jelentését csak akkor közli külön a szerző, ha az nem szerepel az Értelmező szótárban. Amennyiben ott azonos valamelyik jelentéssel, akkor arra való hivatkozást találunk a jelentésmegadás helyett.

A szócikk lezáró adata a címszót magába foglaló és pontos fonetikai lejegyzéssel szereplő példamondat idézőjelek között. A példamondatok igyekeznek a szavakat olyan szöveggörnyezetben adni, amely nemcsak a jelentés pontosítását segíti elő, hanem sok néprajzi adatot is tartalmaz.

Néha utalások, etimológiai megjegyzések is beépülnek a szócikkekbe, s ez nagy mértékben növeli a munka értékét.

Hajdú Mihály

Göncz Lajos: A kétnyelvűség pszichológiája.

A magyar–szerbhorvát kétnyelvűség lélektani vizsgálata. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1985. 226 l.

A könyvben a szerző a magyar–szerbhorvát kétnyelvűséggel kapcsolatos, tíz éve folyó kutatásainak az eredményeit foglalja össze. Konkrét kutatási beszámolókból ismerheti meg az olvasó a vajdasági magyarok kétnyelvűségének egyes vonásait. Göncz Lajos munkája közvetíti a nemzetközi tudományos eredményeket is: beszámol a kétnyelvűség vizsgálatának legfontosabb – kanadai – eredményeiről.

A cikkeket, tanulmányokat aszerint csoportosította a szerző, hogy a kétnyelvűség mely pszichológiai vonatkozásait tárgyalják. Minden fejezetben rövid bevezető olvasható, ezután egy vagy több tanulmány következik. Az egyes írások vagy a szerző kutatási eredményei alapján, vagy külföldi eredmények alapján megírt tanulmányok. A cikkek részint átfogó, összegező ismereteket adnak, részint részletkérdéseket tisztáznak.

A kötet kezdő írásaiban a kétnyelvűség definíciójáról és egyes aspektusainak méréséről olvashatunk. A második fejezetbe kerültek a kétnyelvű egyének nyelvrendszerei közötti kölcsönhatás lélektani vonatkozásairól írott tanulmányok. Göncz megkísérli egy új kétnyelvűségi tipológia felállítását. Osgood és Ervin 1954-es tanulmányát követve a kétnyelvűség fajtája szerint megkülönböztet koordinált és összetett, foka szerint pedig balansz (kiegyensúlyozott) és domináns kétnyelvűséget. Így az alábbi típusokat különíti el: A (koordinált, balansz), B (koordinált, domináns), C (összetett, balansz), D (összetett, domináns). Göncz megfigyelései szerint az A típusú kétnyelvűségben a legkisebb az interferencia, a D típusúban pedig a legnagyobb. A kétnyelvűség glottodidaktikai problémáiról szól a következő fejezet. Majd a kétnyelvűség szociálpszichológiai vonatkozásairól és a korai kétnyelvűség fejlődéslélektani vonatkozásairól

írott tanulmányokat olvashatjuk. Végül a szerző összefoglalja a vajdasági magyar–szerbhorvát kétnyelvűségi kutatások eddigi eredményeit.

A kötetet bőséges irodalomjegyzék teszi teljessé. A könyv függelékeként megjelent Mérőeszközök című fejezetből az érdeklődő megismerkedhet a kérdőívekkel és a felmérés módszereivel.

Molnár Ildikó

Gregor Ferenc: Die alte ungarische und slowakische Bergbauterminologie mit ihren deutschen Bezügen.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 344 l. (Slavistische Forschungen 49.)

A történelmi Magyarország területén évszázadokig együtt élő különböző népek nyelvi egymásrahatásának kutatása izgalmas feladat a nyelvész számára. A jövevényszó kutatás területén jelentős eredményekkel dicsekedhet a magyar nyelvtudomány, a szaknyelvek kutatása, különös tekintettel a különböző népek nyelvi egymásrahatására, azonban csak a legutóbbi évtizedekben kapott kellő figyelmet.

Gregor Ferenc levéltári kutatásokon alapuló feldolgozása az eddigi legmélyrehatóbb elemzés a magyar és a szlovák bányásznyelv szókincséről. Bemutatja e szaknyelv alak- és jelentésváltozatait, hasonló és eltérő jegyeit, utal a szláv nyelvekben – elsősorban csehben – meglévő párhuzamokra, illetve hasonlóságokra, helyenként idézi a román terminológiai adatokat is. Tisztázza a magyar és a szlovák bányászati szaknyelvnek a német bányászati szakterminológiához való viszonyát. E viszony megnyugtató tisztázása nem kis érdeme a monográfiának, hiszen a szerzőnek azzal a közfelfogással kellett szembeszállnia, mely szerint magyar bányásznyelv valójában nem volt, az egész szakterminológia németből való. Mind a szlovák, mind a magyar bányászati szakterminológia valóban a német nyelven alapul, ennek a bányaműveléssel összefüggő történeti hátterét is feltárja a szerző.

Számos problémát vet fel a szóátvétel módja és időpontja. Egy-egy német kifejezés eltérő időben és eltérő területi megoszlásban kerülhetett be – többször is – mind a szlovák, mind a magyar nyelvbe, a többszörös átvételek jelentésváltozást is eredményezhettek. Tekintettel arra, hogy a történelmi Magyarország ércbányái szlováklakta területen voltak, a szlovák nyelvbe közvetlenül, a magyarba – gyakran szlovák közvetítéssel – kerülhettek az egyes szakszavak. Mindkét vizsgált nyelv leggyakrabban az eredeti német megnevezést vette át, megfelelő hang-, illetve alakotani módosításokkal, de élt a tükörfordítás módszerével is.

A szerző bemutatja mind a szlovák, mind a magyar bányászati szaknyelvnek azt a latin eredetű, viszonylag kis számú rétegét is, amely elsősorban az ügyintézés révén vált ismertté.

Az egyes szavak tárgyalásánál legkorábbi előfordulásukat rögzíti, majd bőséges példatárral támasztja alá az adott szóval kapcsolatos – fentebb már említett – problémákat.

A monográfia a következő fogalomkörökhöz tartozó szakszavakat vizsgálja: a bánya, bányauzem; a bányamunkás; a bányatulajdonos, vállalkozó; alkalmazottak; munkaszervezés, bérezés; lakás, öltözködés; a bányászat alapvető fázisai: kutatás,

feltárás, tárnakialakítás, bányaművelés; az érc; bányászati szerszámok; szellőztetés, világítás, víztelenítés; a bányatérsegek kiépítése; szállítás; érc tisztítás.

A kötetet rövidítésjegyzék, szójegyzék és a helynevek jegyzéke teszi teljessé.

Zsilák Mária

Hadrovics László: Ungarische Elemente im Serbokroatischen.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 590 l.

A szomszédos népekre és nyelvekre gyakorolt legintenzívebb magyar hatás a szlovák mellett a kaj-horvátot érte. Az alább ismertetendő mű már csak azért is fölkelte érdeklődésünket, mert a szerző két kedves területe: a szerbhorvát filológia és a magyar (illetőleg szerbhorvát) etimológia – az egymás mellett élő népek és nyelvek történetének és kölcsönhatásának – témakörében mozog.

A technikai jellegű bevezető fejezeteket követően Hadrovics László először a szerbhorvátot ért magyar befolyás történelmi-társadalmi hátterével foglalkozik. A forrásokról szólva ismételten hangoztatja a „forrásolvasó etimologizálás” helyességét a „szótárforgató etimologizálással” szemben. A szerző korpuszának összeállításakor primér források egész sorát dolgozta fel: szótárak, irodalmi – köztük 19–20. századi szépirodalmi – művek mellett számos nyomtatott magánlevelet, végrendeletet, leltárt, számlát, árlistát, piaci helypénztárjegyzéket stb. Az anyaggyűjtés e szinte példátlan gazdagsága az újabb és újabb jövevényszó-kutató nemzedékeket hasonló módszerességre és alaposságra serkentheti. A monográfia terjedelmének háromnegyed részét kitevő szótári anyag előtt álló további fejezetek a magyar–szerbhorvát szókölcsönzések hang-, alak-, képzés-, jelentés- és mondattani problematikáját vizsgálják meg. E fejezetek és a szótár szoros összhangban állanak egymással: rendszeresek az utalások az egyikről a másokra és viszont. Mindezekből plasztikusan kirajzolódik az a sokrétű magyar nyelvi hatás, ami a szerbhorvát (különösen a kaj-horvát) nyelvi rendszert és lexikát egyaránt jellemzi.

A szerbhorvát nyelv magyar elemeinek történeti-etimológiai szótára számításaim szerint 853 szócikket foglal magában. Minden egyes szócikk szótörténeti és szófejtő részből áll. A szerbhorvát címszavak rendkívül becses adalékai időrendben, szövegösszefüggéssel olvashatók. A szótárnak egyik kimagasló értéke ez a példamutató anyagközlés. A szerbhorvát címszók közül 40 tulajdonnév, további kb. 210-nek az átadója belső fejlemény a magyarban (140 származékszó, 65 összetétel, néhány hangutánzó-hangfestő szó), a fennmaradó mintegy 600 magyar szó pedig rendszerint jövevényszó, illetve nagyritkán európai vándorszó. Különös figyelmet érdemelnek a szláv eredetű magyar szavak visszakölcsönzései a szerbhorvátban. A fentiekből is látható: a szótár etimológiai részében a szerző nem éri be pusztán az átadó magyar nyelvi szóalak közlésével, hanem általában megadja a magyar szó eredetét is. Ezt az eljárást követi többnyire a magyar származékszók és összetételek esetében is. Egy-egy vitatott etimonú magyar szó eredetének, alaki és jelentésbeli változásának kérdését Hadrovics sokoldalúan és újszerűen közelíti meg, s a legutóbbi időkhöz ismeretlen eredetűnek tartott szavaink közül jó néhányat javasol új etimológiát a legújabb szakirodalom, illetőleg saját korábbi és újabb kutatásai alapján. A szerző invenciózus problémafelvetései meg-

termékenyíthetik a további kutatásokat. A monográfia szótári részének másik legfőbb értékét e magyar szófejtésekben láthatjuk.

A szótárt a címszavak szófajok és tárgykörök szerinti csoportosítása követi, s a könyvet mintaszerű név-, tárgy- és sómutató zárja.

Hadrovics László művének a Kárpát-medence népeinek, nyelveinek kölcsönhatásával foglalkozó munkák sorában a legelső között van a helye.

Zaicz Gábor

Hidvégi Lajos: Pusztabokrok.

Adatok Cegléd és környéke településtörténetéhez a régészeti, történeti források és a földrajzi nevek alapján. Kiegészítette és sajtó alá rendezte: Torma István. Kiadja: Cegléd Város Tanácsa. Cegléd, 1984. 175 l., 4 térk.

A könyv tulajdonképpen egy nagyszerű történeti helynévgyűjtemény.

A kötet elé Ikvai Nándor írt lelkes és méltató köszöntőt, amit a fölhasznált források rövidítésjegyzéke követ. Ezt azért kellett itt megemlíteni, mert terjedelme alapján is hallatlanul gazdag anyagban kutatott a szerző, s ennek alapján eredményei sem lehetnek szegényesek. Rövid bevezetése – Cegléd falutól a ceglédi pusztabokorig – a honfoglalás korától kíséri végig a környék történetét, és magyarázza a „pusztabokor-elméletet”, amely tulajdonképpen munkamódszer az Árpád-kori faluhelyek föl kutatására. Beszél a határ szélére történő temetkezések szokásáról, határjárásokról, határjelekről, a helynevek jelentőségéről. Ezt követően több lapra terjedő táblázat mutatja be az egyes nevek első okleveles előfordulásait, nyelvészeti, régészeti adatait, utal templomára, s ad egyéb megjegyzéseket. A könyv legterjedelmesebb része az adattár. Ez nem teljes helynévtár, csak a történeti névanyagban megtalálható nevek életének, változásainak, lokalizálásának, jellemző sajátosságainak bemutatása. A nevek betűrendben követik egymást, a mutatót utaló címszavak helyettesítik, és lásd! vagy vö. jellel hívnak föl a bővebb tárgyalás helyére. A mai vagy a kikövetkeztetett mai alak a címszó. Ezt követi új sorban a lelőhely és az évszám megadásával a történeti névalak betűhív lejegyzésben. Mai népnyelvi adatot nem kapunk. A jelentősebb helyekről terjedelmes névmagyarázat következik. Amennyiben van rá régebbi, történeti följegyzés, az szó szerint kerül be a névcikkbe. Amennyiben népetimológiai magyarázata vagy népmondája is van a névnek, az részletes följegyzést nyer itt. Az objektum történetét néha egészen a kézirat lezárásáig megkapjuk, általában azonban a XX. század első felében lezárul a történeti ismertetés, addig azonban igen részletes és nagyon alapos.

Az első három térkép a módszernek megfelelően egyenlő négyzetekre osztja a kutatott területet, s igyekszik megkeresni mindegyikhez a megfelelő települést. A negyedik térkép igen részletes mai és történeti névlokalizációt tartalmaz, jól áttekinthető, szép grafikus formában.

Hajdú Mihály

A hűség nyelve.

Csehszlovákiai magyar írók az anyanyelvről. Összeállította: Zalabai Zsigmond. Madách Könyv- és Lapkiadó, Bratislava, 1985. 234 l.

Fábry Zoltán Kazinczyt idéző szavaival kezdődik a könyv: a nemzeti megmaradást és fejlődést csak a nyelvében élő nemzet tudja megvalósítani. Ez a nemzeti léthez, a nyelvhez való hűség fogja össze egy kötetbe a sokféle témával foglalkozó 37 esszét, tanulmányt, elemzést, karcolatot és glosszát. A szerkesztő, Zalabai Zsigmond válogatásában az utóbbi 15–20 év csehszlovákiai magyar szellemi termésének legjavából olvashatunk arról, hogy milyen sajátos összetartó erőként hat és működik az anyanyelv a társadalmi élet valamennyi területén hétköznapijainkban.

Gyönyör József a magyar nemzetiségű lakoságnak a többi nemzetiséghez képest kisebb arányú létszámnövekedésének problémáját tárgyalja. Áttekinti, hogyan érvényesülnek az igazságszolgáltatásban és az államigazgatásban a nemzetiségi nyelvhasználatát meghatározó törvények.

Kulcsár Ferenc, Tóth László és Bodnár Gyula karcolatai jól illeszkednek az Anyanyelv és család című fejezetben Jakab István és Keszeli Ferenc névadással kapcsolatos – és Magyarországon is nagyon időszerű – megjegyzéseihez, illetve Ordódy Katalinnak az anyanyelv sajátos ízéről írt glosszájához.

A következő fejezetben (Anyanyelv és iskola) Somos Péter az anyanyelv, az erkölcsei tartás és a helyes gondolkodás összetartozásáról ír. Mihályi Molnár László tanulmánya a társadalmi és nyelvi hátrányos helyzet, valamint az ismeretek és a magatartásformák elsajátításának kapcsolatát elemzi. Csáky Károly és Zolczer János az ipolyhídvégi iskolások anyanyelv- és szülőföldtudatát vizsgálva megállapítja, hogy az anyanyelv szerepével tisztában vannak, büszkéek nemzetiségükre, de baj van a helyesírással, a szókinccsel és a kifejezőképességgel.

A nyelvjárás és a köznyelv egyidejű életét és egymásra hatását elemző kötetrészt kisebb glossza, Turczel Lajos esszéje után Kovács László tanulmányát tartalmazza a diglosszia sajátos jelentkezéséről az alapiskolás tanulók és tanítók beszédében. Gágyor József tréfás szólásokat, szójárásokat gyűjtő munkájából ad ízelítőt. Kovács László a nyelvjárásgyűjtés helyzetéről és távlatairól írva a munkát segítő legfontosabb tennivalókat veszi számba.

Az Anyanyelvi hibanapló című fejezetben számtalan, jellegzetesen szlovák nyelvi környezetben felvetődő magyar nyelvhelyességi kérdésről olvashatunk Zalabai Zsigmond, de főként Mayer Judit tollából.

Külön fejezet foglalkozik a fordítással kapcsolatos nyelvi problémákkal és a fordító felelősségével. Hubik István a fordítást mint a nem anyanyelvi környezet mindennapos velejáráját tárgyalja. Milan Rúfus versét hat magyar műfordító fordította le és látta el kísérő gondolataival. Zalabai Zsigmond a gyermekversek sajátos szókincsének idegen nyelvi értelmezhetőségét elemzi.

Az utolsó fejezetben (Nyelvtáj és irodalom) Rácz Sándor a nyelvi kifejezőmód túlzottan egyszerűvé vagy éppen görcsössé és kifícamodottá válásáról, a gondolkodásmód szegényességét elfedő halandzsanyelv sekélyességéről ír. Gál Sándor, Cúth János és Koncsol László a legféltettebb kincs, az anyanyelv védelme mellett tesznek hitet.

Tözsér Árpád az irodalom változó tartalmát, Zalabai Zsigmond a nyelv és a költészet kapcsolatát, Rác Olivér a nyelv egyéni megőrzésének fontosságát elemzi.

A kötet külön értéke a szlovákiai helységnevek magyar és szlovák nyelvű mutatója.

A határainkon túli magyarság nemzeti, önazonossági kérdéseinek elemzése – akár szépirodalmi, ismeretterjesztő, vagy akár tudományos formában is megfogalmazva – Magyarországon nemcsak a szakmai, hanem a szélesebb közönség körében is nagy érdeklődésre tarthat számot.

Kozma Gábor

Jelentésszerkezet és szintaxis.

Kiadja az ELTE Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéke. Budapest, 1985. 200 l. (A „Nyelvi mozgásformák dialektikája” kutatócsoport munkái 3.)

Ez a tanulmánykötet annak az 1982-ben indított sorozatnak a harmadik darabja, amelyet az ELTE Bölcsészkarának Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékén dolgozó kutatócsoport *Zsilka János* irányításával ad ki. A kutatócsoport feladata, hogy a Magyar Nyelv Értelmező Szótárának igeanyagára támaszkodva *többjelentésű* igék szemantikai és szintaktikai elemzésével a mai magyar nyelv mind több jelentős, belső nyelvi, rendszerszerű összefüggését törekedjen feltárni, tudatosítani. A munkában részt vevő fiatal kutatók *Zsilka János* dialektikus nyelvelmélete, az ún. *szerves nyelvi rendszer* alapján dolgoznak, az általa kidolgozott vizsgálati módszert követik.

A kötet az előszón kívül négy dolgozatot: *Ladányi Mária*, *Kelemen Sándor*, *Spannraft Marcellin* és *Kállay Géza* tanulmányát közli.

Ladányi Mária az *ereszt* és a *játszik* igék jelentésstruktúrájának és szintaktikai szerkezetének belső egységét mutatja ki. Az igékkel találkozhattunk már a sorozat előző kötetekben, ahol a szerző az igék szerves jelentésstruktúráját tárta fel. Itt korábbi elemzéseinek eredményeit tömören összefoglalja csupán, majd rátér a tautologikus egységből kiinduló szerkezeti elemzésre. A dolgozat értékét növelik a metaforikus jelentések e keretben történő meggyőző, alapos elemzései.

Kelemen Sándor az *önt*, a *dob*, és a *kerget* igékkel foglalkozik. Ezek az igék itt kerülnek először terítékre. Első lépésben szerves jelentésszerkezetüket igyekszik feltárni, majd a szintaktikai forma mint szükségszerű alakulat bemutatása következik a nomen absztraktumból kiindulva. Ebben a dolgozatban nem a metaforikus jelentések elemzése kap hangsúlyt, hanem a jelentésrendszer legelvontabb mozzanatainak (a *tesz* és a *van*) az elemzése, az a szerep, melyet ezen általános jelentések a mondat létrejöttében betöltenek.

Spannraft Marcellin a *fest*, a *vezényel*, a *csavar* és a *sodor* igéket elemzi. Két igével (*csavar* és *sodor*) már foglalkozott a sorozat első kötetében, így ezeket csak az új keretben elemzi, a korábbi elemzések eredményeire utal csupán. A másik két igét itt vizsgálja először: a szerves jelentésszerkezet bemutatása után tér rá a V és az N tautologikus egységből kiindulva az igével alkotott szerkezetek elemzésére. A dolgozat foglalkozik a metaforikus jelentések hierarchizálódásával, egymásraépülésével is.

Kállay Géza a *fej* ige kétféle szerkezetének részletes elemzését végzi el. A dolgo-

zat első része az alap és átvitt jelentések közötti kapcsolatok felderítésével foglalkozik, a második rész pedig az ige belső jelentésszerkezete és az igéhez lineárisan kötődő névszói csoportok összefüggését tárgyalja. A különböző esetek megjelenésével a nomen absztraktum differenciálatlan egysége megbomlik, egy-egy esetnek egy-egy általános igei jelentés feleltethető meg.

A tanulmányok *Zsilka János* eredményeire épülnek, az elemzések az általa ki-munkált módszert követik. Ez a módszer azonban nem végleges, nem merev. A fiatal kutatók egyéniségének és a kiválasztott igék természetének megfelelően alakul, gazdagodik, az újabb összefüggések tükrében korábbi felismerések értékelődhetnek át.

A kötet jelentős hozzájárulás a forma és a jelentés összefüggésének gazdag irodalmához.

Horváth Katalin

Kakuk Mátyás: Hangtani változások Kunszentmárton XVIII–XIX. századi családneveiben.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató munkaközössége. Budapest, 1985. 32 l. (Magyar névtani dolgozatok 54.)

A több mint tízezer lakosú település egyházi anyakönyveiben végzett kutatómunkát a szerző. Följegyezte a családnevek előfordulási formáit, s azt kutatta, hogy a lejegyzésben milyen eltéréseket mutatnak a köznyelvi alakhoz képest. Földolgozása és rendszerezése első szempontja hangtani volt. Az egyes magánhangzó-megfelelések után sorra vette a mássalhangzókat, elsősorban mindig a szabályos változások, majd a szórványos, rendszertelen hangmegfelelések bemutatásával. Külön foglalkozott az inetimologikus mássalhangzókkal, a mássalhangzótorlódások föloldásaival stb. A kötetet a családnevek betűrendes szótára zárja a megfelelésekre való utalással, az írásváltozatok föltüntetései.

Hajdú Mihály

Kiss Jenő: A pingvintől a kolibriig.

Egzotikus madarak magyar nevei. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 61 l. (Nyelvtudományi Értekezések 120.)

A *Magyar madárnevek* (Az európai madarak elnevezései) című monográfiájának kiegészítéseként a szerző e művében az Európán kívül élő madarak magyar elnevezéseiből közöl válogatást.

A kismonográfia törzsanyagát kitevő betűrendes adattár szócikkeiben a szerző előbb az egzotikus madarak előfordulási helyét közli, majd nevüknek magyar szótörténetét és eredetét ismerteti. A 129 címszó között alig tíz (*albatrosz, bese, emu, kaffersas, kakadu, kolibri, kondor*(keselyű), *marabu, pingvin, strucc*) tartozik az Európában is ismertek közé – a többi a nem szakember számára mind idegen, valóban egzotikusan hangzó elnevezés (pl. *akepa, akialoa, amadina, amarant, anhinga, ani, aniuma, ara, araponga, arasszári, Argusz-páva, aymara papagáj*).

A címszóanyagból a madarak lelőhelye alapján – számításaim szerint – 55 madárnév képviseli az amerikai, 32 az ázsiai, 26 az afrikai, 20 pedig az ausztráliai-óceániai kontinenst. Az Európán kívüli madárnevek 95%-a a 19. századtól kezdve, a madártani munkák fordítása révén jelentkezett a magyarban; korábról csak a *strucc* (15. század), valamint még hat madárnév (a 17–18. század óta ismert *dronte*, *halción*, *ibisz*, *kazuár*, *pipra* és *tukán*) adatolható. Viszonylag kevés egzotikus madárnevünk keletkezett tudatos szóalkotással, mesterséges névadással (pl. *gulyamadár*, *szuszók*, *varrómadár*), e nevek túlnyomó többsége jövevényszó. Közülük – a tucatnyi tükörfordítást is beleszámítva – közel százat a német közvetített, s mintegy 30 származik a latin ornitológiai szaknyelvből. Ami az egzotikus madárnevek végső forrását illeti, közülük például az *albatrosz*, a *bülbül*, a *kaffersas*, és a *marabu* arab györekű. Feltűnő, hogy 23 madárnév is (mint pl. a *kolibri*) különféle (dél-)amerikai indián nyelvekre vezethető vissza; az ázsiai nevek közül nyolc a malájra (pl. *kakadu*), az ausztráliai-óceániaiak közül hat pedig az új-zélandi maorira (pl. *kivi*).

A hasznos és tartalmas, jól megszerkesztett szócikkeket és megbízható szövegeket tartalmazó kis kötet forrás- és irodalomjegyzékkel, továbbá egységes magyar és szaknyelvi latin névmutatóval zárul.

Zaicz Gábor

Komárom megye földrajzi nevei.

Közzétette: Gerstner Károly, Hegedűs Attila, Körmendi Géza, Túri Róbert és Vitányi Borbála. Szerkesztette: Balogh Lajos és Ördög Ferenc. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1985. 494 1. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 169.)

Magyarország helyneveinek gyűjteménye újabb kötettel gazdagodott. A kötet fölépítése nagyon hasonlít az előzőkéhez. A bevezetésben beszámolnak a szerkesztők a gyűjtés történetéről, a történeti névanyag forrásairól, a közzététel, a népnyelvi anyag hangjelölésének, helyesírásának módjáról stb. Ugyanezt röviden német nyelven is közlik az olvasókkal. Ezután felsorolják a gyűjtők és a közlétezők neveit, majd Markó Imre Lehel összeállításában következnek a földrajzi köznevek értelmező szótára. Ez öt községben való helyszíni gyűjtés alapján, 13 településen pedig az összegyűjtött tulajdonnevek köznévi elemeinek vizsgálatai alapján készült. A megyei térkép bemutatása után járasonként, azokon belül településenként szerepelnek a nevek az adattárban.

Az egyes helységek adatait magának a településnek a népnyelvi alakja nyitja meg. Ezt követik a népnyelvi helyhatározó ragok a hol?, honnan?, hová? kérdésre, valamint az -i képzős forma. Ezek után kapjuk a XIX. század közepétől megtalálható fontosabb történeti névformákat. Majd a település területére és lakosságára vonatkozó számadatok állnak. Nagyon tömör, csak néhány mondatos történeti vázlat zárja az első bekezdést. A következő a belterület névanyagát tartalmazza sorszámozva. Valamennyi belterületi helynévnek szerepel a népnyelvi, a hivatalos, esetleg történeti név alakja, az objektum mibenlétének rövidítése, esetleges névélettani magyarázata. Néha

előfordul történeti följegyzések idézése (elsősorban Pesty Frigyes 1864. évi gyűjtéséből), régészeti leletre való utalás, népetimológia, monda vagy más hagyomány stb.

A következő bekezdés a külterületi nevek adattára az előzőhöz hasonló elrendezésben. A negyedik bekezdés a lokalizálhatatlan történeti neveket sorolja föl leelőhelyének forrásjelzetével együtt. Míg az utolsó egység a gyűjtők, adatközlők neveit tartalmazza.

A hatalmas adattárat kiváló mutató – összeállítója Tapolcainé Sáray Szabó Éva – teszi tudományos szempontból jól használhatóvá.

Hajdú Mihály

Kovács Ákos: Magyarországi falvédőfölratok.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1985. 40 l. (Magyar csoportnyelvi dolgozatok 24.)

A szociolingvisztika föladata olyan nyelvi elemekkel is foglalkozni, amelyek ugyan nem sorolhatók semmiféle eddig használt kategóriába, de léteznek, használatosak, s jellemzői bizonyos rétegeknek, csoportoknak, tájaknak. Ilyenek a falvédő fölratai, amelyek nem tekinthetők a népi frazeológia alkotórészének, nem is találkozzunk velük kivétel nélkül mindenütt egy adott társadalmi rétegben, de jellemzői a kornak, műveltségnek, életmódnak stb. Összegyűjtésük a nyelvtudománynak is föladata, vizsgálatukra nyelvészeti módszereket is föl kell használni.

A szerző a könyv bevezetésében a kutatás történetét foglalja össze, megismertet gyűjtésének módszereivel, s tematikai rendszerezést ad az anyagról.

A könyv adattára pontosan egyezer adatról, valóban meglevő, és a szerző által látott szövegről tanúskodik, de ez nem ugyanennyi különféle szövegvariáns, hiszen némelyik szöveg több falvédőn is megtalálható volt. Így mintegy ötszáz különféle szöveget találunk az adattárban a gyakorlati helyesírás szerinti adatközléssel, a kezdő szavak betűrendjében. Szómutatóra nagy szükség lett volna a könyv végén.

Hajdú Mihály

Könyvecse az szent apostoloknak méltóságokról. 1521.

Bevezette és jegyzetekkel ellátta: Pusztai István. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1985. 150 l. (Régi Magyar Kódexek 1.)

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszékén évek óta folynak a munkálatai az eddig kiadatlan vagy méltó kiadásban meg nem jelent nyelvtörténeti értékű magyar kódexek megjelentetésének. Az előkészítő munkacsoport tagjai: Korompay Klára, Bánki Judit, Fodor Adrienne, Kovács Zsuzsa és Kozocsa Sándor. Munkálkozásuk első eredménye ez a kellemes kiállítású Könyvecse.

A bevezetés elhelyezi a sorozatot az eddigi kódexkiadványok történetében, indokolja szerkesztési elveit, és ismerteti tartalmát. Alapos részletességgel leírja a budapesti Egyetemi Könyvtár őrzött Cod.Hung. XVI. Nro 5. 1521. jelzetű könyv külső és belső sajátságait, födelét, kötésének, papírjának jellemzőit: méretét, anyagát stb. Bemutatja az írás típusát, bizonyítja egy kéztől való származását, s eléggé elfogadhatóan magyarázza ennek női voltát; egy domonkos rendi apácát tételez föl scrip-tornak. Nagyon érdekes és tanulságos a könyv sorsára vonatkozó sok, hivatkozásokkal alátámasztott megjegyzése is.

Különösen fontosak azok a részek, amelyek a kézirat betűhív közzétételére vonatkoznak. A nagyfokú hűségre való törekvés jellemzi ezek szerint az átírást, s ennek értékéből az sem von le, hogy lemondtak a betűvariánsok (alfa, francia r, hosszú s, szigma, zet) használatáról, hiszen az átírással szemben ott található a faksimile, amely e téren kielégíti az írástörténeti kutatásokat is. Itt utal a bevezetés a magyar helyesírástörténeti kutatások előzményére, az eddig közöltekkel való eltérésekre is. Fontos, hogy a scriptor tévedéseit, javításait is megtartják az átírásban, de a hibás adatnak kerek zárójelbe vételével fölhívják rá a figyelmet. Ezekkel és hasonló megoldásokkal több tudományág számára is könnyebben felhasználhatóvá tették az átírást és az egész kiadványt. Ide kívánczik még a kódex irodalomtörténeti nevezetességének megemlítése is: ebben található az első magyar Dante-fordítás. Végül megjegyzi a bevezetés, hogy az eredeti latin szöveget mindeddig nem sikerült megtalálni, de ez csaknem teljes egészében összeállítható különböző töredékekből, s így középkori fordításirodalmunknak is fontos forrása a Könyvecse, amelyben a tájékozódáshoz az idézetek és utalások lelőhelyeit összefoglaló táblázat ad segítséget. A könyv első részét gazdag irodalomjegyzék zárja le.

A második rész az eredeti kódex hasonmása és annak betűhív átírata. Ezek közlésének technikai megoldása a lehető legjobb. Bal oldalon a kódexlap eredeti fotója található, jobb oldalon ugyanannak a lapnak sorszámozott átírata. Ugyanitt vannak a kódex lapszámái is föltüntetve, s ugyanerre az oldalra elfér a nem túl bő jegyzetanyag is.

A faksimile jól olvasható, tiszta alapú, éles kontúrú betűket tartalmaz. Csupán hangulati okból hiányolhatjuk a kissé mattabb háttérrel. Az átírás nagyon pontos, valamennyi mellékjelet is tartalmazó, gondos munka. A jegyzetapparátus az átírás nehézségeire, bizonytalanságaira hívja föl a figyelmet. Sajnálatos, hogy gazdaságossági okokból a kiadó lemondott az igényesebb nyomdai kivitelről, s így rákényszerült a hasonmás 20%-os kicsinyítésére, ami önmagában nem is hiba, hiszen a használatot nem korlátozza semmiben, csak beszorította a kódexlapot az A/5-ös méretbe.

Hajdú Mihály

Lőrincze Lajos: Hogyan vitázunk, hogyan vitázzunk?

Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 1985. 54. l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 175.)

Évekig zajlott a vita a Magyar Nyelvőr hasábjain a befejezett melléknévi igenév állítmányi használatáról. A vitaindító cikket Szepesy Gyula írta, s nyelvművelőink közül sokan állást foglaltak a kérdésben. Helyet kapott a vita az Édes Anyanyelvünk folyóiratban is. Ebben a tanulmányban Lőrincze Lajos megkísérli lezárni a vitát: az érvek rendszerezése és szembeállításával mellett újabb anyagot is bemutat, újabb szempontokat is felvet, és leszögezi mai nyelvművelésünk legfontosabb elveit is.

Egy nyelvi forma helyességének megítélésében elengedhetetlen a nyelvhasználat felmérése, a nyelvi tények alapos bemutatása és tárgyilagos értékelése. A nyelvhasználat vizsgálva Lőrincze megállapítja, hogy a befejezett melléknévi igenév állítmányi használata gyakori az újságok, folyóiratok nyelvében, használják íróink és költőink (Móricztól Szabó Magdáig, Babitstól Weöres Sándorig). Fellelhető nyelvészeink és irodalomtörténészeink munkáiban, valamint a tudományos ismeretterjesztésben. A szerző hangsúlyozza a nyelvi jelenségek megítélésében a dialektikát is, hiszen a nyelvi jelenség a folyamatos változás állapotában van.

Lőrincze vitába száll Szepesy néhány állításával, és megállapítja, hogy Szepesy nem tévedett témája megválasztásában, csak arányt tévesztett. Végezetül leszögezi, hogy jogos a befejezett melléknévi igenév állítmányi használata, ha az igenév már melléknévesült. Bizonyos esetekben a használat nemcsak célszerű, hanem szükségszerű is (pl. a kocsink nyitott, a kocsink nyitva van stb.). Védekeznünk kell azonban a befejezett melléknévi igenévnek a közéleti és a hivatalos nyelvben megfigyelhető túltengése, a divat túlzásai és a stílustalan nyelvhasználat ellen.

Molnár Ildikó

A magyar helyesírás szabályai.

Tizenegyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 388 l.

Az előszóból megtudjuk, hogy a sok újítást hozó 11. kiadást az MTA Helyesírási Bizottsága dolgozta ki, és a Nyelvtudományi Bizottság egyetértésével terjesztette a Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya elé. Az osztály javaslatára az MTA elnöksége a közrebocsátásra 1984. április 24-én megadta a jóváhagyást.

Első ízben található helyesírási szabályzatunkban Általános tudnivalók című fejezet. Ebben olvashat az érdeklődő az írás és a helyesírás fogalmáról. Összeveti a fejezet a magyar helyesírást más írásrendszerekkel is. A betűk című fejezet a magánhangzók és a mássalhangzók írásával, az ábécével és a betűrendbe sorolással foglalkozik.

A 10. kiadás 3., a 11. kiadás 4. helyesírási alapelveit ismer el. A kiejtés, a szóelemzés és a hagyomány elve mellé felveszi az egyszerűsítés elvét is.

A kiejtés szerinti írásmód című fejezetből megtudhatjuk, a szabályzat azt az álláspontot képviseli, hogy szavaink legnagyobb részének köznyelvi kiejtése megállapít

ható, és helyesírásunk ezt rögzíti, de tudomásul veszi az irodalmi nyelvben élő alakváltozatokat is. A szövelemző írásmód című fejezetből kitűnik, hogy a 10. kiadáshoz viszonyítva a szabálypontok megfogalmazása változott meg, az írásmód nem. A hagyományos írásmód alapelve csak néhány esetben érvényesül helyesírásunkban, mégis nagyon fontos tudnivalók olvashatók az erről szóló fejezetben. Az *ly* megtartásáról intézkedő szabály sokkal bővebb a korábbi kiadások hasonló pontjánál. A 11. kiadás az *ly*-t tartalmazó szavak csoportosításával megkönnyíti elsajátításukat. Elismeri a szabályzat a (zárt) *ɛ* hang létezését nyelvünkben, de kimondja írásbeli jelöletlenségét. Az egyszerűsítő írásmód című fejezetből megtudjuk, hogy bizonyos esetekben lemondunk a szövelemek feltüntetéséről, pl. a többjegyű betűk kettőzésekor és a három azonos mássalhangzót jelölő betű találkozásokor.

A különírás és az egybeírás szabályrendszerének ésszerűbb, áttekinthetőbb elrendezését kísérte meg a szabályzat. A szóismétlések írásának szabályait a 10. kiadás 9 pontja helyett 4 pontban rögzítette. A mellérendelő szókapcsolatok és összetételek írásánál az új kiadás a 10. kiadás rendszerét vette át, az alárendelő szókapcsolatokat és összetételeket a tagok közötti viszony alapján rendszerezte. Alapállása megegyezik a korábbi kiadásával: a szavakat általában különírjuk egymástól, egybeírásukra akkor kerül sor, ha összetétellé válnak.

A 11. kiadás ellenzi a nagybetűk felesleges használatát. Ezt tudjuk meg A kis és nagy kezdőbetűk című fejezetből.

A tulajdonnevek írása című fejezet igen alapos és részletes. A földrajzi nevek típusai írásmód szerinti csoportosításban szerepelnek. Segítség, hogy a szabályzat két egymás melletti oszlopban közli az alapformákat és az -i képzős származékokat. Külön fejezet tárgyalja – most először – a csillagneveket. Az intézménynevek írásában a 11. kiadás az ingadozások kiküszöbölése érdekében kimondja: az intézmények hivatalos nevében minden tagot nagybetűvel kezdünk. Most először foglalkozik a szabályzat a márkanévek helyesírásával, kitüntetések és díjak nevének írásmódjával. A fejezetben olvashatunk még az állandó és egyedi címek írásáról és a tulajdonnevek köznevesüléséről. Az idegen közsavak és tulajdonnevek helyesírásáról külön fejezet szól.

Az elválasztás szabályai között újdonság a dz és dzs hangok jegyeinek szétválaszthatatlansága.

Külön fejezet foglalkozik az írásjelekkel, a rövidítések és a mozaikszók írásmódjával.

Az Egyéb tudnivalók című fejezetből a számok írásmódját, a keltezés módjait, valamint a postai címzémintákat ismerhetjük meg.

A magyar helyesírás szabályainak legterjedelmesebb része a Szótár. A gondot okozó szó, szóalak vagy szókapcsolat helyes írásmódjáról az érdeklődő a szójegyzékből tájékozódhat a leggyorsabban. A szóanyagot a szerkesztők a 10. kiadásból vették át, de nem változtatlanul. Elhagyták az idejétműltnak tekinthető szavakat és nagyobb számban felvettek új lexikális elemeket.

E szabályzat használatát részletes tárgymutató segíti.

A magyar helyesírás szabályainak 11. kiadásáról.
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 22 1.

A kiadvány első fejezete közli a Magyar Tudományos Akadémia elnökségének 1984. április 24-én kelt 18/1984 számú határozatát. A második fejezetben Benkő Loránd, a Nyelvtudományi Bizottság elnöke és Keresztury Dezső, a Helyesírási Bizottság elnöke összefoglaló tájékoztatást ad A magyar helyesírás 11. kiadásáról. Olvashatunk az előzményekről és a munkálatokról, részletesen bemutatásra kerül a szabályzat arculata. Végigvezeti a könyvecske az olvasót a 11. kiadáson, bemutatva, hogy hol került sor a régi szabályok megőrzésére, és hol újításokra. Ezeket a dokumentumokat Fábrián Pál a Helyesírási Bizottság társelnöke tette közzé. Függelékben közli a kiadvány a megváltozott írásmódú szavak és szókapcsolatok jegyzékét.

Molnár Ildikó

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára.

4. kötet. Mutató. Főszerkesztő: Benkő Loránd. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1984. 493 1.

A magyar nyelv történeti-etimológiai szótárának első kötete 1967-ben, a második 1970-ben, a harmadik pedig 1976-ban jelent meg. Ez a szótár a terjedelménél, az adatok, az utalások, a párhuzamok igen nagy számánál fogva rendkívül sok olyan magyar, rokon nyelvi és más nyelvekből való szót is tartalmaz, amelyre a tudományos kutatóknak vagy az érdeklődő olvasónak szüksége lehet, de nem, vagy sokszor nem tud(hat)ja, megtalálhatók-e ezek a szótárban, és ha igen, melyik címszó alatt. Ebben segít a Mutató, amely az ilyen adatok jelentékeny részét tartalmazza. A Mutatót magyar és német nyelvű tartalomjegyzék és tájékoztató vezeti be. A tájékoztató szintén magyar és német nyelvű, és a Mutató szerkesztési elveit, használatát ismerteti. A szavak az egyes nyelvek szerint, azokon belül pedig ábécérendben vannak közölve. A szómutató előtt betűrendben az összes idézett nyelvet felsorolják, közülük csillaggal jelzik azokat, melyek a Mutatóban – pontosabban a szómutatóban – nem külön egységként, hanem megfelelő minősítéssel, nyelvcsaládjuk összevont anyagában található meg. Például a cserkesz (cserk.) a kaukázusi nyelvek, a csagatáj (csag.) – az oszmán-török és a csuvas csoportja után – az egyéb török nyelvek között van.

A mutató, szómutató felépítésének alapja egyrészt a keresőszó: az a magyar vagy idegen nyelvű szóalak, amely iránt a használó érdeklődhet, másrészt az irányszó, amely a használót a lelőhelyre vezeti; ez a szótár szócikkeinek bevezető címszava. A lelőhelyet tehát nem lapszám, hanem címszó jelöli: *bibál* → *bibelődik*, *denevér* → *lidérc* stb. Az utóbbi példában a keresőszó a szótárban címszóként is szerepel. Ilyenkor félkövér betűtípussal szedik. A szómutató magyar része a 37-től a 146. oldalig terjed, a rokon (uráli) nyelvek adatai a 147–187., az altaji nyelvekéi a 188–204. lapokon állnak. Illusztrációként megemlíjtük még például az angol (213–232), a latin (297–329), a német (233–294), az orosz (390–412) és a szlovák (423–435) szavak mennyiségét, il-

letve lapszámát. Ezek között sokszor megtalálhatók a magyarban meghonosodott nemzetközileg elterjedt szavaknak a legismertebb idegen nyelvekben lévő megfelelői is.

A Mutató a Történeti-etimológiai szótár első három kötetének igen hasznos kiegészítője. A nagy hagyományú, magas színvonalú magyar szótörténeti-etimológiai kutatások művelésében pedig nélkülözhetetlen segédeszköz.

A. Molnár Ferenc

Magyar Személynévi Adattárak. 62–70. sz.

Kiadja az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Név-kutató Munkaközössége. Budapest, 1985.

Kilenc füzete jelent meg ebben az évben a sorozatnak. Közülük azonban csak egy törekedett valamennyi névelem összegyűjtésére, egy település teljes személynév-állományának részletes bemutatására. Ez *Kovács Jenő Mersevát személynevei* című munkája, a sorozat 65. számú füzete. Ebben a szerző a község rövid történetének bemutatása után a családnevek történeti előfordulásait ismerteti. 1743 és 1827 között tízévenkénti időszakokat különböztet meg, s valamennyi családnévnek az előfordulási számát bejegyzzi a megfelelő időszakba, majd összesíti is ezeket az adatokat. Megtudjuk, hogy 232 különböző családnév volt használatban, amelyek közül a leggyakoribb a Nagy (101), a Kelemen (74) és a Horváth (60) volt. A teljes kor 1228 személye tehát 232 néven osztozott, s így az egy névre jutó megterhelés nem lett volna nagy (5,29), de 110 nevet csak egy-egy személy viselt, így a terheltebb nevekre nagyon sok elnevezés jutott. Ugyanezeket a számításokat és táblázatokat megtalálhatjuk a következő kor (1828–1970) családnéveiről is, végül egy 1981-ből való névösszeírás alapján szinkron rendszerű összefoglalást is kapunk a családnévekről. A keresztnévek esetében hasonló korszakolással és számításokkal találkozunk, kiegészítve a névöröklés, valamint a második és harmadik keresztnévek vizsgálatával. A ragadványneveket először szerkezeti főlösztásban, majd jelentéstani csoportosításban közli a szerző. A beceneveket a szólítónevek kategóriájában találhatjuk meg, így itt családnévek, teljes szavak, névkiegészítők és névhelyettesítők is szerepelnek. A becenevek rendszerezésére nem törekszik a könyv, de így is igen hasznos, újszerű és gazdag anyagú ez a rész is.

Ugyancsak egyetlen munka, *Virág Gábor Csantavér családnévei* című füzete vizsgálja a családnéveket alapos részletességgel. Ezt a füzetet is a vizsgált település története nyitja, amelynek különösen fontos része a telepítés körülményeiről, helyéről szóló fejezet. A családnéveket először jelentéstani rendszerezésben kapjuk, természetesen külön-külön a magyar, szerbhorvát, német, szlovák, kárpátukrán, zsidó és egyéb eredetűeket. Ezt a főlösztást az alaktani vizsgálat követi, amelyben a névalkotó elemeket egyenként veszi szemügyre a szerző. Különösen gazdag (350 típus) a képzők rendszertani vizsgálata. Sokoldalú és szemléletes táblázatok egészítik ki a szöveges és adattár-szerű fejezeteket.

Szép Katalin munkája, *Magyarszerdahely személynevei* megtévesztő című, mivel csak a település szólítóneveivel foglalkozik. Igaz, ezeken belül említ családnéveket, teljes keresztnéveket, ragadványneveket és beceneveket, de rendszerezésükre, áttekinté-

sükre nem törekszik. A község valamennyi lakójának minden egyes névelemén végig halad betűrendben, s vagy utal a teljes bemutatás helyére, vagy felsorolja a címszó alá tartozó (általában egy család valamennyi személyét magában foglaló) említőneveket, szólítóneveket, ragadványneveket. Újszerű adattár, amely egyszerre többféle szempont érvényesítését teszi lehetővé, de a későbbi földolgozónak, a munka használójának kell a névtípusokat egyenként kigyűjteni, összeválogatni, rendszerezni.

A sorozat többi darabja csak a ragadványnevek vizsgálatát vállalta, illetve azoknak az összegyűjtése alapján készült. Módszerességével és többoldalú föltárásával kiemelkedik közülük *Néma Lajos Visk és Szlatina ragadványnevei* című munkája (62. sz.), amely két kárpátaljai község ragadványneveit mutatja be először szerkezeti megjelenésük, majd funkciójuk (hangulatuk), jelentésük, szófajuk, végül pedig betűrendi helyük alapján. Az egyes nevek magyarázatára ebben az utolsó felsorolásban tér ki a szerző alapos részletességgel, s itt utal a két vizsgált községben a név meglétére, életére.

Albert Zsuzsanna az erdélyi Harasztkerék ragadványneveit gyűjtötte egybe a 63. számú füzetben. Ő a névadás okai szerint szedte sorba a neveket, s itt is magyarázta őket, de ez jelentéstani fölosztás is egyben. Sok szólást, névcúfolót is följegyzett, s ezeket is közreadja. Foglalkozik a névhasználat szerkezeti problémáival, érinti azok életét, használatát, hangulatát, végül betűrendes fölsorolást ad róluk.

Ivädyné Gyenge Ilona egy hadastelepülésű nemesi kisközség, tulajdonképpen egyetlen nagy család által lakott település, Ivád ragadványneveit mutatja be; először hadak szerint számadatokkal és grafikai megoldásokkal, majd adattárát szófaji csoportosításban is, jelentéstani rendszerezésben is közli, a megfelelő helyeken szükséges magyarázatokkal. Sok táblázat, névelettani fejtegetés és a nevek betűrendes fölsorolása teszi teljessé a füzetet, amely a sorozatnak 66. számú darabja.

Elek Margit Polgár ragadványneveit feldolgozó műve (67. sz.) a település történeti és nyelvjárási bemutatása után jelentéstani rendszerezésben közli a ragadványneveket történeti előfordulásaikkal, funkcióra és öröklésre való utalásaikkal, magyarázataikkal, nyelvjárási ejtésben lejegyzett népi indoklásaikkal együtt. Az összegzésben statisztikai földolgozást találunk.

Rácz Sándor két ragadványneves munkával is szerepel a sorozatban. A 64. számú füzet Maroslele, a 69. számú pedig Ferencszállás és a volt báró Gerliczy-majorok lakosságának ragadványneveit tartalmazza. Mindkét munkának hasonló a föltárási rendszere: a ragadványnevek betűrendjében halad végig a szerző a települések teljes lakosságán, s valamennyi személynek megadja lehetséges említését, szólítását. Ilyen megoldással néha túlságosan hosszú, a valóságban aligha használt nevek állnak elő, s a kutatónak későbbi föladata kihámozni a valódi használatot, a névelemek gazdagságából kiválasztani a ténylegesen ejtettet. Ezt megkönnyíti az a megoldás, hogy az első helyen adott név nagyjából hivatalosnak tűnik, míg a többi a lakosság által elfogadott vagy elfogadottnak is tartható lenne.

A sorozat címének, adattári jellegének valamennyi füzet megfelel, a legtöbb azonban jóval többet ad egyszerű fölsorolásnál; sok szempontú csoportosítást, elemzést, statisztikai földolgozást is közöl, ami által anyagát más célokra fölhasználhatóvá, más vidékek hasonló anyagával összehasonlíthatóvá teszi.

Hajdú Mihály

Műhelymunkák a nyelvészet és társtudományai köréből.

1. szám. Kiadja az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1985. 130 l.

Rövid átfutási idejű, rugalmas időközökben megjelenő tanulmányok sorozatát indította el a Nyelvtudományi Intézet. Cikkek, kismonográfiák, „menetközbeni” munkabeszámolók kapnak helyet a kötetekben. Mint *Herman József* Beköszöntőjéből megtudjuk, a kiadvány a kutatás munkaeszköze kettős tekintetben is. Egyrészt munkaeszköz az olvasó számára, mert a tudományos munka legfrissebb eredményeit közvetíti hozzá, másrészt munkaeszköz a szerző számára, mert eredményeit kiteszi a bíráló, a viták, a továbbfejlesztés és az alkalmazási kísérletek próbájának.

Az első számban hat tanulmány olvasható. *Eöry Vilma* Krúdy egyik Szindbád-novelláját vizsgálja, és a felfedett stílusjegyeket, a szöveg makro- és mikrostruktúrájának, valamint több novella szuperstruktúrájának jellemzőit igyekszik beilleszteni egyrészt a novella műfaji változatainak, másrészt a századelő stílusirányzatainak rendszerébe. Az egyetlen idegen (angol) nyelvű tanulmány *Kálmán László* és *Prószeky Gábor* munkája. Ők bizonyos lexikai egységeket vizsgálnak a gyermeknyelvben az FMR grammatika szemszögéből. Az FMR grammatika a tradicionális (nem transzformációs) generatív grammatika kiterjesztése. Az Indiana egyetem felépítéséről, működéséről, oktató- és kutatómunkájáról számol be *Kontra Miklós*. *Pléh Csaba* tanulmánya azt vizsgálja, hogy vannak-e nálunk hiperkorrekciós jegyek a nyelvi normában, a speciális oktatás változtatja-e a grammatikai intuíciót. A „Halmazottan hátrányos helyzet és a nyelvi fejlettség” című, folyamatban levő kutatási projektum néhány eredményéről számol be *Réger Zita*. *Solt Kornél* cikke azt bizonyítja, hogy a határozatlan predikátumok nem is annyira határozatlanok. Az egyes tanulmányokhoz irodalomjegyzék csatlakozik.

Molnár Ildikó

Név és névkutatás.

Az Inczeffi Géza halálának 10. évfordulóján rendezett emlékülés előadásai. (Szeged, 1984. április 13–14.) Szerkesztette: Békési Imre. Kiadja a Magyar Nyelvtudományi Társaság. Budapest, 1985. 240 l. (A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 170.)

Inczeffi Géza a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszékének volt tanszékvezető tanára. Fő kutatási területe a helynévizsgálat volt, s ennek jegyében hívták össze a szervezők a névtani konferenciát, amelyen 80-100 résztvevő előtt 25 előadás hangzott el. Ezeknek a szövegét megelőzi a kötetben *Szendrei János* köszöntője és *Nagy L. János* bibliográfiája Inczeffi Géza nyelvtudományi munkásságáról.

Az előadások szövegét három nagy egységre osztotta a szerkesztő. Legterjedelmesebb természetesen a helynevekkel foglalkozó fejezet. Kiemelkedő *Kristó Gyula*, A Kárpát-medencei helynévanyag kontinuitásának kérdéséhez című munkája. Ebben a

nagy folyónevek (Duna, Maros, Tisza, Körös) megemlítésén kívül foglalkozik az Ablonc és Nyitra víznevekkel és Pécs város nevével is, amelyeknek kontinuitását valószínűnek tartja.

Mező András a helynevek vándorlásával foglalkozik középkori adatai alapján. Több településnevet és néhány puszta nevét veszi alapos vizsgálat alá, s megállapítva mesterséges átvitelét, településtörténeti változásokra következtet. *Hajdú Mihály* az Inczeffi által laza szerkezetűnek tartott helynevekkel foglalkozik A névvé válás folyamataról című előadásában. Szerinte ennek a folyamatnak egyik állomását jelentik a laza szerkezetű nevek. *Juhász Dezső* a tájnevek alakitanáról tartott előadásában megállapítja a szerkezetük szerinti kategorizálás lehetőségeit és szabályait. Különösen alapos kutatásban részesíti a folyóközök neveit. *Balogh László* szamoszegi példák alapján bizonyítja a helyneveknek azokat a tulajdonságait, amelyek a környezet, a birtokviszony vagy a lakosság változására utalnak. *Várkonyi Imre* Somogy megye helységneveiből a foglalkozásra, diplomok címeire és a vásártartás napjára utalókat veszi vizsgálat alá. *Hévvízi Sándor* okleveles adatok Békés megyei előfordulásairól és fölhasználási lehetőségeiről ír. *Szabó Géza* a helynevek kutatását kapcsolja össze a nyelvjáráskutatással, s a földrajzi nevek alaki különbségeit vizsgálja regionális szempontból. *Pesti János, Varga Mária* és *Cs. Nagy Lajos* az országos nagy helynévkutató mozgalom részterületeinek eredményeiről számol be, annak alapján vizsgál különböző jelenségeket. *Vörös Ottó* az Őrség helyneveinek *hová?* kérdésre felelő helyhatározó ragjait vizsgálja meg, *Szegfű László* pedig Baja nevének eredetéről ír.

A Személynév és személynévkutatás című fejezet is sok értékes tanulmányt tartalmaz. Ezek élén áll *Bachát László* munkája a szinkron vizsgálatú ragadványnévkutatás mai állásáról. Fölsorolva az eddigi eredményeket, új célokat tűz egyúttal a ragadványnévkutatás elé. *Farkas Ferenc* a járszági települések ragadványneveit veti egybe gazdag anyag alapján, sok statisztikai adattal. *Ádám Imre* a Szabolcs megyei személynévtípusok XVI. századi előfordulásait mutatja be. Elsősorban a kételemű családneveket, illetőleg a XVI. századi ragadványneveket veszi vizsgálat alá. *Mizser Lajos* Miskolcnak, Budapest VIII. kerületének és az országos fölmérésnek a keresztnévanyagát veti egybe a 10 leggyakoribb név alapján. *Szabó József* a Nagykónyi község nyelvjárásában előforduló keresztnévi eredetű közszavakat veszi számba és magyarázza. *Varga József* a jugoszláviai Muravidék magyar lakosainak névdivatját és a névkutatás gondjait mutatja be alapos részletességgel. *Pesti János* itt hívja föl a konferencia figyelmét arra, hogy a névtani kutatók utánpótlásának neveléséért nem tettünk eleget. Annyit biztosan nem, amennyit az előző nemzedék, köztük Inczeffi Géza is megtett.

A kötet következő fejezete az Egyéb nevek és kutatásuk címet viseli. Ennek, de talán az egész kötetnek legfigyelemreméltóbb tanulmánya *J. Soltész Katalin* munkája az úgynevezett történésnevekről. Ezek jelentős események nevei, amelyeket nem tekint mindenki tulajdonneveknek, de idetartozásukat Soltész Katalin jól megalapozott érvekkel bizonyítja, s igazát el kell ismernünk. A következőkben típusonként csoportosítja ezeket a történésneveket. Első csoportjának kategóriáit a szerkezet, másodikát a jelentés alapján alakította ki. Valódi tulajdonneveknek tartja az ide tartozó trópusi ciklonok és a hadműveleti fedőnevek adatait. Ez a tanulmány újabb területet fedez föl a névtudomány számára, s ennek további művelése valóban a névkutatók föladata lesz.

Ördög Ferenc a magyar céhek patrónusválasztásának hagiográfiai, ikonográfiai és művelődéstörténeti indítékait vizsgálja a magyar Céhkataszter alapján. Újszerű munkája hatalmas névanyagra, 4545 céh adataira támaszkodik, és szinte teljes szintézisét adja a témának. *Vitányi Borbála* az irodalmi névadás valóságos talajáról és képzeleti háttéréről ír.

A tanácskozáson *R. Molnár Emma* mondott zárszót, s ennek szövege zárja le a közreadott kötet előadásait is.

Hajdú Mihály

Nyelvészet és tömegkommunikáció. I–II.

Szerkesztette: Grétsy László. Kiadja a Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Budapest, 1985. 246, 232 l. (Membrán könyvek 15.)

A tanulmánygyűjtemény egyesíti és kamatoztatja a nyelvészet és tömegkommunikáció-kutatás eddigi eredményeit, közelíti egymáshoz az eddig többé-kevésbé párhuzamosan futó, egymás eredményeire csak kevéssé építő nyelvészeti, illetve pszichológiai, szociológiai aspektusú kutatásokat. Az elemzések alapját az 1976 és 1980 közötti rádió- és tévéműsorok képezik. A vizsgálati anyag: hangszalagok és a hangzó anyag írásos változata – mintegy 400 gépelt oldalnyi terjedelemben – a rádiótól, valamint kb. 80 lapnyi előszöveg leirat a televíziótól.

Az I. kötet *Wacha Imre* munkája, *Beszéd: szituáció, szöveg és hangzás együttese* a rádióban és a televízióban címmel. A szerző három nagyobb részre tagolja művét. Az I. fejezetben megállapítja, hogy nem egységes nyelvváltozat a rádió és a tévé hangja, hiszen sokfélék a műsorok, különbözőek a megszólaló személyek és eltérőek a szituációk. A II. fejezetben a tömegkommunikációs eszközöket vizsgálva két nagy hangzási stílus kategóriát, két nagy műfajtypust különít el *Wacha*: az irodalmi igényű beszédet és az informatív stílust. Vizsgálja az informatív stílus egyes típusait, számba veszi akusztikumának fő meghatározóit. Részletesen bemutatja az írásos és élőszó szerű mondat szerkesztés típuskülönbségeit, sorra veszi az írott szöveg megszólaltatásának akusztikus gondjait. Példaként idézi az egyes műsorokat, az egyes rádiós és tévés személyiségek beszédét, és részletesen elemzi a példaszövegeket. A III. fejezetben *Wacha Imre* hangsúlyozza a rádióban és a tévében megszólalók anyanyelvi felelősségét, és vázolja a továbblépés lehetőségeit.

A II. kötet négy szerző dolgozatát tartalmazza. *Buda Béla* a rádió és a televízió nyelvének kommunikáció-lélektani és szociolingvisztikai jellegzetességeit veszi számba. Megvizsgálja a közlemény- és műsorcímekeket. Összeveti a sajtó, a rádió és a tévé nyelvét. Megállapítja: a három tömegkommunikációs eszköz lexikális tartalmainak hasonlósága és nyelvük uniformizáltsága arra utal, hogy a tömegkommunikáció a modern társadalmakban egységesíti a nyelvet. A befogadó oldaláról elemzi a szóbeli kommunikációt *Heltainé Nagy Erzsébet*. Bemutatja, hogyan vált fontossá az adó mellett a vevő, a beszélő mellett a hallgató szerepe. Szól a közvetlen beszédbeli kommunikáció és a tömegkommunikáció különbségéről, a tömegkommunikáció közönségéről, a rétegzettség és a befogadás közti összefüggésekről. Utal arra, hogy a kommunikációelmélet és a szo-

ciálpszichológia kutatásai segítettek abban, hogy a nyelvészet a beszédet társas pszichikai jelenséggént kezelje. *Huszár Ágnes* a rádió és a televízió beszélt nyelvének mondat-tanáról ír. Bemutatja a beszélt és írott nyelv normájának különbségeit. Megkísérli tisztázni a kettő egymáshoz való viszonyát a nyelvi rendszer működésén belül. Sorra veszi az előbeszéd jellegzetességeit, sajátos hibáit és aktuális tagolási kérdéseit. *Kemény Gábor* azt vizsgálja: hogyan használják fel a tömegkommunikációs eszközök a nyelvi képeket az elhangzó szöveg szemléletessé tételére. Tisztázza nyelvi kép és a vizuális kép viszonyát, csoportosítja a nyelvi képeket a képzettartalom elevensége, a kép közismertsége, illetve eredetisége szerint. Elemzi a nyelvi képek stilisztikai szerepét a közvetlen szövegösszefüggésben, majd a szöveg határain túltekintve az emblemikus kifejezőmód szerepét mutatja be a tömegkommunikáció nyelvében.

A II. kötet végén bőséges szakirodalom-jegyzék található.

Molnár Ildikó

Nyelvi divatok.

Szerkesztette: *Bíró Ágnes* és *Tolcsvai Nagy Gábor*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1985. 287 l.

A könyvet öt fiatal nyelvművelő – *Bíró Ágnes*, *Felde Györgyi*, *Huszár Ágnes*, *Kemény Gábor* és *Tolcsvai Nagy Gábor* – írta.

Bár a szerzőket nyelvművelő szándék vezette, kötetük nem kézikönyv, amely vitás esetekben eligazít, inkább tájékoztató a legfrissebb nyelvi jelenségekről és ezek értékéről. Írásaikat elsősorban a divat iránt legfogékonyabbaknak, a fiataloknak szánták, elgondolkodtató olvasmányként. A könyv „... a mai beszélt nyelv divatjelenségeivel együtt a nyelvhasználatot meghatározó magatartásformákat is vizsgálja, hiszen a beszéd része a beszélő viselkedésének, tükrözi gondolkodásmódját, értékrendjét.” A 27 tanulmányt 7 nagyobb témakörbe rendezték a szerkesztők.

A kötet elején köszöneti és megszólítási szokásainkról, a tegezésről és a magázásról, a megszólító névmás megválasztásáról és a köszönet elmaradásának eseteiről olvashatunk. A második rész a Szó, szó szó... címet kapta. Ebben a fejezetben összegyűjtve megtaláljuk a leggyakoribb divatszavakat (kivált, elvárás, igény, valós stb.). Társalgási kultúránk elsatnyulását mutatják az unalomig nyűtt szavak (cikis, akármilyen stb.). Nyomon követhetjük néhány szavunk jelentésváltozását (elértettem, idejekorán, tempós stb.). Olvashatunk a divatos idegen szavakról és ezek egy sajátos csoportjáról (beat, hard rock, heavy metal stb.).

A következő hat írás a nyelvi magatartással foglalkozik. Szólnak a szerzők a köznapiságot elrejtő bizalmasokról, az előbeszéd jellegzetes hibáiról: a szószátyárkodásról, a terpeszkedő kifejezésekről, az ok nélküli ismétlésekről és a közhelyek divatjáról. Ezután a magyar nyelvhasználat eldurvulását mutatják be, feltárva a durva szavak használatának okait és a használati szokásokat. Felhívják a figyelmet arra a veszélyre, hogy a terjedő durva nyelvhasználat nemcsak nyelvünket metelyezi meg, hanem egész kultúránkat és az emberi kapcsolatokat is. Az ötödik fejezetben olvashatunk a képzelet keletkezéséről, a mai reklámnyelv jellemző vonásairól és a slágerszövegek nyelvi

gondjairól. A hatodik rész írásai a keresztnévdivatról, az árunevekről, a márkanevekről, az üzletelnevezésekről, az új társulások névadásáról és zenekarnevek divatjáról szólnak. A hetedik rész címe: Nyelvi humor nyelvészszemmel. Ebből a fejezetből megtudhatjuk, hogy miért nevetünk a vicceken. Bemutatják a szerzők, hogyan jelenik meg a nyelvi humor szatirikus hetilapunkban, a Ludas Matyiban és azt, hogy miként használja fel mai irodalmunk a névadásban rejlő humort.

A kötetet szó és tárgymutató teszi még használhatóbbá.

Molnár Ildikó

Nyelvművelő kézikönyv II. L–ZS.

Főszerkesztő: Grétsy László és Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1985. 1292 l.

A kézikönyv I. kötete 1980-ban, majd – változatlan formában – 1983-ban jelent meg.

A II. kötet az *l* betű cikkétől a *zs* végű változatlan tövű névszók ragozása című szócíggel terjedő anyagot tartalmazza.

A könyvet a Kiegészítés az I. kötet szakirodalom-jegyzékéhez című fejezet vezeti be. A listában egyrészt az I. kötet anyagának lezárása után a II. kötet lezárásáig terjedő években (1979 és 1984 között) megjelent új könyvek és cikkek vannak felsorolva, másrészt helyet kaptak régebbi munkák is. E fejezet után a cikkek végén olvasható szerzői névjelek feloldását közli a kézikönyv. Ezután következnek a szócikkek. A szerkesztési szempontok és módszerek változatlanok maradtak a két kötet anyagának összeállítása során. Ahol erre lehetőség adódik, nyelvtörténeti háttérre és rendszerbeli összefüggésekre is utal a könyv, s az anyagrészek közötti kapcsolatokra számos hivatkozás irányítja rá a figyelmet. (Az I. kötet utalásai most a II. kötettel váltak élővé.) A könyv nemcsak az írott nyelv, hanem a beszélt nyelv és a helyesírás kérdéseiben is eligazít, tájékoztat. A szócikkek megfogalmazása világos, tömör, az állásfoglalások egyértelműek.

Ezzel a II. kötettel vált teljessé ez a minden lényeges gyakorlati nyelvhelyességi kérdésre feleletet adó munka. Ez a tudományos alapú, de gyakorlati célú és hasznú kézikönyv nemcsak a kutatóknak és a hivatásos nyelvművelőknek segítség, hanem az íróknak, szerkesztőknek, pedagógusoknak, közéleti embereknek és mindazoknak, akiknek legfontosabb munkaeszközük a nyelv.

Molnár Ildikó

Olaszy Gábor: A magyar beszéd leggyakoribb hangsorépítő elemeinek szerkezete és szintézise. A számítógépes beszédelőállítás néhány kérdése.

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1985. 170 l. (Nyelvtudományi Értekezések 121.)

A hetvenes évektől erőteljesen fellendült a hazai beszéd kutatás, amely egyrészt a személyi feltételeken (kibővült kutatói bázis), másrészt a technikai feltételeken (korszerű eszközök) alapszik. A kettő szerencsés találkozásának köszönhetően olyan eredmények születtek, amelyek világszerte jelentősek.

A beszéd fizikai megvalósulásának vizsgálata fizikusi, mérnöki, számítástechnikai, programozói feladat. A legkorszerűbb kutatási forma az, ha az elemzéseket szintézissel, vagyis a beszéd mesterséges előállításával ellenőrizzük.

Olaszy Gábor most megjelent munkája a magyar beszéd szerkezetét érintő legújabb kutatások eredményeit adja közre. Számos új adatot közöl a korábbi kutatásokhoz viszonyítva, eredményeit a magyar beszéd igen jó minőségű mesterséges előállításával igazolja. A könyv a magyar beszéd leggyakoribb hangsorépítő elemeinek szerkezetét és szintézisét tárgyalja. Olyan részleteket tudunk meg a beszéd folyamatáról, amelykről sejtelmünk sem volt. A beszéd mesterséges előállítása azonban a fonetikus kutató számára is számos meglepetést tartogatott: kiderült, hogy fontosnak ítélt részleteknek nincs, vagy alig van szerepe a hangzó beszédben, ugyanakkor sokáig kétféleképpen nem vizsgáltak pontos ismerete nélkül nem hozható létre magyar beszéd. Olaszy Gábor határozta meg például a magyar hangsorok felépítéséhez szükséges ún. belső intenzitás szerkezetek értékeit és viszonyait. Részletes leírás olvasható a könyvben minden magyar mássalhangzóról és mássalhangzó–magánhangzó kapcsolódási formáról. A magyar mintaszavakról készített hangspektrogramok és intenzitás görbék szemléletesen láttatják a mesterséges szót a természeteshez viszonyítva. A szerző közli a számítógépes adatlapokat is, amelyekről leolvashatók a beszédhangok és a hangkapcsolódások idő-, frekvencia- és intenzitásadatai. A látszólag száraz adatokból izgalmas kép bontakozik ki: vajon ki gondolná, hogy például a *b* mássalhangzónkat éppen annyiféleképpen kell mesterségesen előállítanunk, ahány magánhangzónk van a nyelvben, különben nem értjük meg. Pedig, amikor kiejtjük, mindig ugyanolyan módon képezzük, függetlenül a megelőző vagy követő magánhangzótól. Tudjuk, hogy az *a* magánhangzónk mindig érthetőbb, mint például az *i*. Az azonban ismét csak az adatokból derül ki, hogy a kettő között igen nagy az intenzitáskülönbség, elérheti a 10 dB-t is, és ebben az esetben halljuk őket egyformán hangosnak! A szintézissel lehetett kimutatni, hogy amikor a „gép” ugyanolyan monotonon beszél, mint a dallam nélküli beszédet előállító ember, akkor is bizonyos dallamstruktúrákat valósít meg, csak ezeket a fülünk gyakorlatilag nem érzékeli. Ezek a vizsgálatok igazolták, hogy a természetes beszédben nem is tudunk „dallam nélküli” szavakat kiejteni. A hangos beszéd során az anyanyelvét beszélő már kevésbé figyel az időtartamviszonyokra. Egyes beszédhangok időtartamának mesterséges változtatása pedig érdekes összefüggéseket mutat: ha az *sz-t* rövidítjük, akkor előbb *c-t*, majd *t-t* fogunk hallani. Így lesz a magyar *szél* szóból *cél*, majd *tél*. Ez a jelenség minden nyelv sz mássalhangzójára igaz.

Mindezek az eredmények konkrét gyakorlati alkalmazásokban használhatók fel. A kötet végén Olaszy Gábor ismerteti azokat a lehetőségeket, ahol munkája kutatási eredményeit felhasználhatják. A legjelentősebbek közül érdemes megemlíteni a követ-

kezőket. A HUNGAROVOK elnevezésű text-to-speech magyar nyelvű real time beszédelőállító rendszer, amely az írott (begépel) szöveget *azonnal beszéddé alakítja*. Felhasználható az oktatásban – magyar hangok, szavak, a sajátos magyar akcentus tanításában, elsajátíttatásában, a helyesírás gyakoroltatásában –, információközlő rendszerekben, beszélő számítógépterminálokban stb. Ennek a mesterséges beszédnek a szabályain alapul egy olyan hallást és beszédmegértést vizsgáló eljárás kifejlesztése, amely új lehetőség a beszédaudiometriában kisgyermek hallásának megítélésére.

Gósy Mária

Penavin Olga: Kúla és környéke földrajzi neveinek adattára.

Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete. Újvidék, 1985. 153 l. (Vajdaság helységeinek földrajzi nevei 11.)

Immár a 11. kötetéhez érkezett Penavin Olga nagy vállalkozása, a jugoszláviai Vajdaság magyar helyneveinek gyűjteménye. A kötet elé írt cím nélküli előszó szomorú eseményről tudósít. A kezdeti három munkatárs közül a munkálatok elején meghalt Mirnics Júlia, e kötet tervezésekor pedig Matijevics Lajos is. Most tőle búcsúzik a szerző, s bemutatja Prekajac Máriát, aki a munka végzésében segítségére volt. Utána a helynévkutatás céljával, hasznával, a fölhasználás lehetőségeivel, a gyűjtés menetével, módszereivel, az adatszolgáltatókkal és a közzététel módjával ismerkedhetünk meg.

Az adattári részt megelőzi még Kúla bemutatása, rövid történeti vázlat és két térkép segítségével, amelyek közül egyik Kúla helyét mutatja a Vajdaságban, a másik pedig Kúlához tartozó településeket (Szivác, Lipar, Cservenka, Veprőd és Bácskeresztúr), amelyeknek Kúla a központja. Az adattárban is e települések szerint vannak felsorolva az oda tartozó helynevek. Minden község adattárát neve, annak sok történeti előfordulása vezeti be, amit településtörténeti magyarázat követ. Ebben külön kitér a szerző a jelentősebb építményekre, a mezőgazdaság és az ipar fejlődésére, a szellemi és kulturális életre, annak alakulására, a lakosság létszámára, foglalkozási arányaira stb.

A nevek mai formájuk szerinti betűrendben követik egymást. A köznyelvi alak után megkapjuk a nyelvjárási ejtismódot is. Valamennyi név mellett szerepel a *hol?*, *honnan?*, *hová?* kérdésre felelő ragos névalak. Ezt követi a névvel jelzett objektum meghatározása, helyének körülírtos lokalizációja, esetleg története, a hozzá fűződő események, történetek, mondák, hiedelmek stb. A szerző minden esetben kitér a névélettan szempontjából fontos ismeretek közlésére, a névadás okára, magyarázatára, ha ezt sikerült megtudnia. A címszavak között sok az utaló név, s ezek a mutatót részben helyettesítik is.

Ebben a kötetben is megtaláljuk a földrajzi köznevek szótárát. Ez tulajdonképpen földolgozása is már a névanyagnak bizonyos szempontból, hiszen funkciójuk, szófajuk, etimológiájuk stb. szerint csoportosítja a névelemeket. Az adatközlő és gyűjtők után szerbhorvát nyelvű összefoglaló zárja ezt az értékes, gazdag anyagú vajdasági helynévgyűjteményt is.

Hajdú Mihály

Pifkó Péter: Esztergom utcanevei. 1700–1982.

Kiadja a Hazafias Népfrent Városi Bizottsága, a Komárom Megyei Levéltár és az Esztergomi Balassa Bálint Társaság. Esztergom, 1984. (1985). 101 l., 4 térk.

Nagyalakú (A/4) és sokszorosítási eljárással készült ez a munka, de tartalmában fölveszi a versenyt a nagymúltú nyomdák kiadványaival is. 1683-tól, a török alóli föl szabadulástól kíséri végig a város életének történetét az utcanevek tükrében. Ehhez természetesen szükséges sok-sok történeti kutatás és általános történelmi adat is, aminek összefoglalását A belterület növekedése, változása című fejezetben kapjuk meg.

Nyelvészeti szempontból az utcanévadás történetével foglalkozó rész a fontosabb, amely az 1720-ban összeírt négy utcanévtől a mai 177 névig vezeti végig az olvasót. Nagyon jellemző az egyes korokra, hogy kikről nevezik el az utcákat, milyen típusú neveket használnak. Az 1820-as évekbeli természetes utcanevek a század végétől szinte csak névváltoztatásokkal veszítették el természetességüket, s váltak 80%-ukban mesterségesekké, elsősorban személyekről át- meg átkeresztelteké.

A fölhasznált irodalom és forrásanyag közlése után következik az Utcanévtár. Ez betűrendben tartalmazza a névcikket a mai nevek alapján. Először megadja az utca földrajzi elhelyezkedését a kezdő és végződő közterületek megnevezésével. Utána új bekezdésben foglalkozik a mai név magyarázatával, majd föl sorolja az esetleges régebbi neveket azok eredetére utaló rövid megjegyzésekkel. Legtöbbször pontos keletkezési (névadási) évszámot is közöl a szerző, amelyeknek hivatkozásait az utolsó bekezdés forrásjelzete tartalmazza.

Utaló szócikkek nem fordulnak elő a névtárban, helyettük jól összeállított és teljes utcanévmutatót találunk, amely a bevezetés lapszámain való előfordulásra is föl hívja a figyelmet, s aláhúzza közli annak az utcanévcikknek a számát, amelyben a névről olvashatunk.

A térképek az 1850. évi városrészeket, a város múlt századi növekedését, a századvég térrajzát és a mai utcahálózat pontos képét tartalmazzák.

Hajdú Mihály

Symposium in memoriam János Lotz (1913–1973).

Bo Wickman (ed.). Acta Universitatis Stockholmiensis. Stockholm, 1985. 122 l. (Studia Hungarica Stockholmiensia 4.)

Lotz János az USA-ban halt meg 1973-ban. Halálának 10. évfordulóján a Stockholm Egyetemen rendezett szimpóziumon emlékeztek rá. Az előadók többsége Lotz János személyes ismerőse, barátja volt. A programban olyan témák szerepeltek, amelyek valamikor Lotz János érdeklődését is felkeltették. Ebben a kötetben a szimpózium 10 előadása jelent meg, közülük 3 angolul, a többi svéd nyelven, az eredmények angol összefoglalásával.

Lotz János és a magyar nyelvészeti kutatások kapcsolatát elemezte *Kiefer Ferenc*. A 30-as évek elején még igen erős volt Magyarországon az újgrammatikus iskola hatása. Így a megbecsült nyelvtörténet mellett a mai nyelv leírása kisebb tudományos

érdeklődést váltott ki. Lotz Svédországban hasonló atmoszférájú nyelvészeti közegbe kerülve igyekezett elfogadtatni a nyelvtudomány új szemléletmódját. Mindennek Magyarországon egészen a 60-as évekig nem volt jelentősebb hatása. Látogatásai és baráti kapcsolatai révén csak ettől kezdve vált itt is elismertté munkája. Kiefer Ferenc megemlíti Lotz Jánosnak a *-lak, -lek* rag és az *é* birtokjel morfológiai problémáival, és a magyar magánhangzók minőségi és mennyiségi vizsgálatával foglalkozó, a magyar nyelvészetben úttörő jellegű munkáját.

Östen Dahl (Stockholm) az igeszemlélet, az esetek és a tranzitivitás témájával foglalkozik. Ezeknek a fogalmi kategóriáknak az egymásra hatását vizsgálja a finnugor nyelvekben, valamint az orosz és néhány más szláv nyelv esetrendszerében is. A szerző Fred Karlssonal közösen elvégzett egy finn–orosz összehasonlítást. A szerző saját korábbi munkáinak ismertetése után lényegében P. J. Hopper és S. A. Thompson amerikai nyelvészeknek a tranzitivitás fogalmát tipológiai szempontból meghatározó tanulmányát értékeli.

Lotz János nemcsak a kutatásokban igényelt következetességet és pontosságot, de ugyanezt várta el az iskolai tankönyvektől is. Lotz szerint a korabeli svéd nyelvtankönyvekben a tények zűrzavaros bemutatása legalább annyira ellentétes mindenféle pedagógiai elvvel, mint amennyire tudománytalan. *Hans Karlgren* (Stockholm) ezért megvizsgálta a mai svéd nyelvtankönyveket is, de pontosan olyan rossznak találta a helyzetet, mint régebben Lotz János.

Claes Christian Elert (Umeå) szerint Lotz János az elsők között alkalmazott nyelvi összefüggések szemléletesebbé tételére ábrákat. A szerző áttekinti a nyelvészetben alkalmazható grafikai ábrázolásmódokat, a számítógépek grafikus megjelenítési lehetőségeit és a beszédszintetizátorok alkalmazási területeit.

Lars-Gunnar Hallander (Stockholm) Lotz János verstani kutatásainak eredményeit elemzi. Megállapítása szerint Lotz verstani szemléletmódjára is a Roman Jakobsonnal való szoros együttműködés hatott. A verstant nem az irodalom, hanem a nyelvészet területéhez kapcsolta, ami megfelel az orosz formalisták véleményének is. Lotz verstani eredményeinek részletes tárgyalása után Hallander megállapítja, hogy Jacobson összességében nem fogadta el Lotz verstani tipológiáját, mivel azt csupán régebbi tipológiák felújításának tartotta.

A nem anyanyelvi néma olvasásban jelentkező sajátos problémákkal foglalkozik *Eva Martins* (Stockholm). Rámutat, hogy összetéveszthetőségük miatt zavart okoznak az olvasó anyanyelvéhez hasonló vagy teljesen azonos alakú idegen nyelvű szavak, valamint az izolált szavak (címek, nevek) és az elválasztás is. A vizsgálat egy magyar–német szótár adatait használta fel.

Erling Wande (Uppsala) azt vizsgálja, hogy nehezebb-e a finn nyelvet megtanulni, mint a svédet és más germán nyelveket. A kérdés feltevése a szintetikus és az analitikus struktúrák szembeállításán alapszik. A szerző összefoglalja az ilyen pszicholingvisztikai kutatások főbb eredményeit, különös részletességgel tér ki a finn esetrendszer és a svéd prepozíciók rendszerének összehasonlítására.

Trygve Sköld (Umeå) a finn *kymmenen* 'tíz' szó etimológiájával és a finnugor számnevek rendszerében elfoglalt helyével foglalkozik. Az eddigi ismertebb magyarázatokat értékelve Europaeus (1853) megállapításait emeli ki. Europaeus elsőként írt

a **kom/*kem/*km* tövek származékának tekintett mordvin *kemeni* és a latin *-ginta* összefüggésének lehetőségéről. A szerző szerint érdemes ezt a felvetést újra megvizsgálni.

Az összehasonlító finnugor nyelvészeti kutatásokat tekinti át *Bo Wickman* (Uppsala). A svéd Stiernhielm és Strahlenberg (XVII–XVIII. század) nyelvrokonságra vonatkozó korai vizsgálatai mellett Sajnovics János és Gyarmathy Sámuel elsőként elvégzett konkrét grammatikai elemzéseit vizsgálja.

Robert Austerlitz (New York) Lotz János amerikai munkásságát és az amerikai nyelvészet ezen idő alatt bekövetkezett fejlődését tárgyalja. Roman Jacobson hívására az USA-ba érkező Lotz János 20 évig a Columbia Egyetem professzora volt, majd 1967-ben egy alkalmazott nyelvészeti intézet vezetője lett. Itt kezdte el az angol–magyar összehasonlító vizsgálatokra és a világ nyelveinek kutatására vonatkozó nagyszabású terveinek megvalósítását.

Kozma Gábor

Timaffy László: A kislalföldi kocsik és szekerek szakszókincsének nyelvatlasza és szótára.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, valamint az MTA Nyelvtudományi Intézete. Budapest, 1985. 86 l. (Magyar csoportnyelvi dolgozatok 22.)

A nyelvatlasmunkálatok a Magyar Nyelvjárások Atlasza hatalmas kötetek megjelenése után részben megszűntek, részben pedig regionális szakatlások készítésére irányultak.

A szerző a néprajz, a nyelvészet és az agrárgazdaság tudományában is szakember, s ezeknek a tudományterületeknek a mélyreható ismereteit nagyszerűen kamatoztatta könyvében. A munka első része a kutatott területnek és témának nagyon tömör néprajzi és történeti bemutatása. Főleg a vizsgálatra kerülő járművek előállításának, felszerelésének menetét és szakkifejezéseit kapjuk itt meg. Külön fejezet foglalkozik a mesterségbeli (bognár és kovács) műszavakkal, s egy másik a paraszti gazdaságban használatos kifejezésekkel, szóalakokkal. Így a könyv nagyszerű forrása a dialektológiai szociolingvisztikának, amely mint egyik legfiatalabb kutatási terület még nem bővelkedik megfigyelésekben, adatokban sem, nemhogy szakirodalomban.

A második rész tartalmazza a térképlapokat. A Kislalföld Magyarországhoz tartozó részének 34 községében végzett gyűjtést a szerző. Abszolút sűrűségű kutatópont-hálózattal jegyezte föl 44 különböző alkatrész nevét, fonetikai pontosságra törekedve. Az első térképen a kutatópontok számai mellett az itt található számokra utal a szóadatok mellett. Nem használ jeleket, valamennyi használatos szó- és szóalakot betűkkel kiír a térképekre. Ez a nyelvjárási egybevetés szempontjából nagy előnye a munkának, hátránya viszont az, hogy ritkán tud kettős alakokat megadni, a variációk közléséről le kell mondania. A nyelvi változások, a régi adatok kiszorulása, az újak térhódítása nem szemlélhető a térképeken. Mivel a nyelvjárási alaprétegeket, az idősebb földművesek nyelvét igyekezett bemutatni, ezt így el kell fogadnunk, ezzel be kell érünk.

A munka harmadik nagy egysége a szótár. Ebben a térképen nem szereplő szavak és kifejezések is szerepelnek nyelvjárási alakjukkal, utószavaikkal és tömör, inkább a címszóban foglalt tárgy helyének, valamihez való tartozásának megadásával a jelenségeik is.

A kötetet néhány szemléletes rajz zárja le, amelyen számok utalnak az egyes kösialkatrészekre, s ezeknek a számoknak a föloldásai a rajzok mellett találhatóak.

Hajdú Mihály

Vitányi Borbála: Thury Zoltán írói névadása.

Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névkutató Munkaközössége. Budapest, 1985. 44 l. (Magyar névtani dolgozatok 55.)

Az író valamennyi írásművét alapul vette kutatásaihoz a szerző, s többszáz nevet gyűjtött össze. A neveket először a névadás indítéka szerint vizsgálta. Utána megnézte a név és a nevet viselő személy viszonyát. Külön fejezetet szentelt az alakváltozatoknak, a nevek formálásának, képzésének, becézésének. A munka második része, három időszakra bontva a neveket, névgyakorisági sorrendeket közöl. Ezeket összeveti a korabeli anyakönyvek adataival, s megállapítja, hogy Thury névadása megfelel a korabeli névdivatnak. A nevek statisztikai vizsgálata különválasztja a csak alapalakban előfordulókat a becézett formájuktól. Valamennyinek megadja abszolút előfordulási számát és részesedési arányát. A kötetet a családnevek és a keresztnévek betűrendes adataira zárja le.

Hajdú Mihály